

KONYA

AYLIK KÜLTÜR DERGİSİ

19 Mayıs Gençlik ve Spor Bayramı	S. ERKAN
Haçlı Seferleri Esnasında Türklerin Gösterdikleri Kahramanlıklar	N. FİKRET BAŞTAK
Selçukî Heykeltraş Mektebi	ŞAHABETTİN
Mevlevîler Şehri Konya	SAİT SUNGUR
Ayaşlı Şakir	M. MUHLİS KONER
Konya Vilâyetinde Türkmenler	M. YAVUZ SÜSLÜ
Tanrı Dağı	ALÎ RIZA ÖZKUT
Akdeniz	CEMAL OĞUZ ÖCAL
Âşık Dervîşi	İBRAHİM A. KENDİ
Deve Oyunu	M. MES'UD KOMAN

KONYA

AYLIK KÜLTÜR DERGİSİ

YIL: VI

MAYIS 1942

SAYI: 43

19 Mayıs Gençlik ve Spor Bayramı

S. Erkan

Her baharda Türk gençliğini ve sporcusunu samimiyetle saran bugünün mâna ve sırrını bir kerre daha araştırmak gereklidir. O sır, bir Türk gencinin sırrıdır. O, kahraman genç henüz kırkını bulmadan bu muazzaz vatanımızı, düşmanların elinde esir gördü. O zaman bu devleti idare edenlerin mantıkı durmuş, kurtuluş imkânlarının kalmadığına, âdetâ, bu milletin öldüğüne inanmışlardı. Bir kısım başıboş Türk vatanperverleri İstanbul'da yer, yer metingler yapıyor, Türkün istiklâlını hakim devletlerden sanki dileniyorlardı.

Türk vatani, kapıları kapanmış, ışıkları sönmüş, damı başına göçmüş, bir yetim evine döndüğü bu acıklı günlerde, o heyecanlı atılğan genç, kendisini Karadenizin ortasında güvenilmez bir geminin güvertesinde buldu. Coşkun dalgalar arasında yarını düşünce, düşünce 19/Mayıs/1919'da Samsun'a kavuştu. Bu necip hislerini, temiz heyecanlarını Sakaryada, Dumlupınarda besleyerek İzmir kıyılarına indi.

Şerefli bayrağımızı, yalvararak değil, Türk ölmez, öldürülemez diye hakimiyetle medeniyet dünyasına açtı. Bu fedakâr genç ebedi Şefimiz Atatürk'tü. O zaman Türk, istiklâline böyle kavuşmuştu. Bu istiklâl sonsuz olacaktı. Bunun için ne lâzımsa o kahraman hepsini yaptı. Türk ruhuna en uygun hükûmet şekli olan Cumhuriyeti kurdu. Fena yerine iyiyi, eski yerine yeniyi koydu. Hür insan tipi olan halkçılık ruhunu hâkim kıldı. Hülâsa bütün dünyanın hürmetle eğildiği bugünkü şerefli varlığımızın temellerini attı.

Biri, biri peşine yılmadan, sarsılmadan, irkilmeden kazanılan bu muvaffakiyetlerin sırrı acaba nerede idi?... Talih de mi?... İlim irfanın mükemmeliyeti de mi? Tücrübe mnhsulü mü?... Bütün bunlar, yalnız muvaffakiyet için bir eleman olabilir. Hakikî muvaffakiyet, vatan

tehlikeye düştüğü anlarda, imkân ve şeraiti düşünmeden İstanbulun âciz ve mütereddit muhitinden kendisini Anadolu'nun sıcak kalbine fırlatıp atan gençliğinde ... Gençliğin hızında idi.. Bu hızın ilk hâkim hamlesi de 19 Mayıs'tır.

İşte Büyük Atamız bu gençlik hızını biliyordu. Ona güveniyordu. Bu şerefli günü, kendi kanından, kendi canından olan, Türk gençlerine ve sporcularına armağan etti. Bunun içindir ki bu bayram Gençlik bayramıdır. Bugün bu hız sırasında Türk gençlerininindir. Fakat, vatan, hür ve müstakıldır.

Gençlik nedir? İçinde bulunanların değerini pek o kadar anlayamadıkları, yaşlanmış olanların mütehasır kaldığı bir hayat çağı... Bunu anlamak için büyük bir dağ tasarlayalım. Sivri tepeleri ve kuvvetli yağmurlar yağsa, bundan seller doğacaktır. Bu coşkun akıntılar, önüne kattığı taşı, toprağı sürükler. Hatta kocaman kayaları kemirir, söktürür, göğüslemediği her engeli yıkar, nihayet eteklere indimi değil kayaları sökmek, ufak kum tanelerini bile taşımaktan âciz kalır. İşte gençliğin ruhu da böyle dağınık enerji ve heyecan kaynağıdır. Dağdan inen sel yatakları birbirlerine bağlanır ve akıntılara şuurlu bir istikamaet verilirse bu teşebbüs insanlığın refahını tamamlayan bir eser olduğu gibi, gençlik ruhu da spor tekniği önünde şuurlanır, enerji ve heyecanları düzenlenirse o genç kayat mücadelesinin bahtiyar bir galibi olur. Böyle elemanlara dayanan cemiyetlere ölüm mukadder değildir. Bunun içinde 19 Mayıs hem gençlik hem de spor bayramıdır. Türk vatanının her köşesinde spor alanları böyle yüksek maksatların temini için kuruluyor. Burada gençler koşacaklar atlayacaklar, vücutlarını kuvvetlendirmek ve sağlamlandırmak için spor yapacaklardır.

Fakat, hakikî ideal bu değil, bunlar birer vasıta, hakikî ideal Ata yadigarı şerefli bayrağımızı ebedî olarak Türk vatanının toprak ve havasında hakimiyetle dalgalandırmak için mücadelecî bir Türk genci ve sporcusu olarak çalışmaktır. Her 19 Mayıs gençlik ve spor bayramını heyecanla kutlayacak Türk gençleri ve sporcularının hakikî inancı da bu olmalıdır.

HAÇLI SEFERLERİ ESNASINDA

TÜRKLERİN GÖSTERDİKLERİ KAHRAMANLIKLAR

Michaud ve Grausset'in Histoire des Croisades isimli eserinde

ÇEVİREN :

Naci Fikret Baştağ

Haçlılar (İstanbul boğazı=Bosphore) ni geçtikten sonra Müslümanlarla muharebe etmekten başka birşeyle meşgul olmadılar. Hatırlanabilir ki Selçuk türkleri MichelDucas'ın zamanı hükûmetinde Küçük Asyayı istilâ etmişlerdi; onların bu hıta da tesis ettikleri devlet, (Asi = Oronte) ve (Frat = Euphrate) nehirlerinden (İznik = Nikée) e kadar uzanıyordu. Bu millet Müslüman milletlerinin en barbarı idi [*] kuvvei bahriyesi hiç olmadığı için sahillerin feth ve zaptını ihmal etmişti; fakat en zengin vilâyetleri hakimiyeti altında tutuyor, ve buraların ziraat ve haraseti keyfiyetini, esir ve tabileri bulunan Rumlara bırakıyorlardı. [1]

Küçük Asyanın Türkleri çadır altında yaşarlar, ve harpten başka bir meşguliyet ve mal kanaimden başka bir servet tanımazlardı. Bunların reisleri Hristiyanlara karşı olan fütûhatından dolayı mukaddes mübariz = Champion sacré ünvanını kazanmış olan Süleyman'ın oğlu idi. Kılıçarslan lakabını almış olan Davud; dahili muharebelerin tevhit ettiği karışıklıklar esnasında yetişmiş ve (Melikşah)ın emrile uzun zaman Horasanda bir kal'ada mahpus bulundurulmuş olup, pederinin vefatında onun yerine tahta çıkmış ve şecaat ve kahramanlığı ile mevkiini muhafaza etmişti. O, esbap şevket ve kuvvetini istihsalde velûd bir daha yine ve felâket ve edbar zamanlarında da metin bir seciye ye malikti. Haçlıların yaklaşması üzerine tebaasını ve müttefiklerini vatanın müdafasına davet etti; Küçük Asyanın bütün vilâyetlerinden, hattâ İrandan bile, İslâmın cesur ve şeci müdafileri gelerek onun sancakları altında sıralandılar.

Meşarûleyh bir ordu toplamakla iktifa etmeyerek, evveleminde bütün gayret ihtimamatını, Hristiyanların ilk darbelerine hedef olacağı

(*) Bilâkis N. F. B. (1) Türklerin pek eski zamanlardanberi ziraatçı bir kavim olduğunu söylemeğe lüzum yoktur. N. F. B.

muhabbakk bulunan, İznik şehrinin tahkimine hasr ve tahsis etti. Bithynia'nın paytahtı olup, Hristiyanlığın iki büyük meclisi ruhanisinin = Koncile mahâl in'ikadı olmakla meşhur olan bu şehir, (Rum) devleti Selçukiyesinin mekarri idi; ve işte Türkler bir il ri karakol gibi burada, İstanbula hücum etmek ve Avrupanın üzerine atılmak için fırsat bekliyorlardı.

Hristiyan ordusu (Kadiköy = Khalkédoine) de toplanmış idi, reisler, tapurlarını topladılar ve İznike müteveccihen yola çıktılar. Haçlı ordusunun sağında Marmaradenizi ve (Kızıl adalar = Hesbes des Princos) var idi; solunda ormanlarla örtülü dağlar var idi ki orada bugün bir kaç Türk köyü görülmektedir. Yolları üzerinde kadim — Pandicapium [Pendik] in harabeleri Anibal = Annibal'ın kabri ile meşhur Libissa [Kebze] nin bakayası bulunuyordu. (Şimdi burası ehemmiyetsiz bir Müslüman köyüdür.) Birkaç günlük yürüyüşten sonra Haçlılar (İzmit = Nikomédia) e vardılar, ve orada üç gün kaldılar. Kendi ismini verdiği bir körfezin nihayetine ve büyük bir tepenin eteğine bina edilmiş olan İzmit, o zamanlar kadim parlaklığından bazı şeyleri hâlâ muhafaza etmekte bulunuyordu; bugün ise bir kasabadan başka bir şey değildir, ve Türkler tarafından (İzmid) tesmiye olunmaktadır. İzmidten çıktuktan sonra, Haçlı ordusu, garpte körfez, şarkta cesim (Soğanlı dağlar = Arganthon) silsilesi olduğu halde Hénélopolis'e müteveccihen ileriledi; şimdi Hersek ismini almış olan Hénélopolis, İzmire on fersah ve (Kemlik = Kivitos) e dört yahut beş fersah mesafededir. Hénélopolis civardadır ki Haçlılar, Pierre'in ordusu askerlerinden bir çoğunun kendi çadırlarına koştuklarını gördüler; bunlar kanlı muharebeden kaçmışlar ve civardaki dağlara ve ormanlara saklanarak idamei hayat etmişlerdi. Bunlardan bazıları parça parça olmuş elbiselerle örtünmüşler, diğer bazıları çıplak, birçoğu da yaralı idiler. Açlıkla bitkin ve natuvan bir hale gelmiş olan bunlar nöbet, nöbet mevsimlerin şedaidi ve Türklerin savletleriyle uğraştıktan sonra sefilâne bir hayatın bakayasını ancak muhafaza edebilmişlerdi. Bu betbaht firarilerin manzarası, çektikleri sefaletin hikânesi, hristiyan ordusu içine matem havası yaydı, Bunlar, ilk Salip askerlerinin felâketlerini öğrendikleri zaman bütün gözlerden yaşlar aktı. Firariler şarkta bir kal'a gösteriyorlardı ki Renand'nın arkadaşları açlık ve susuzluğa dayanamamalarıyla Türklere teslim olmuşlar ve bunlarda onları katliâm etmişlerdi. Onun yakınında, bir takım dağlar gösteriyorlardı ki Gotiye = Ganthier'nin ordusu, kumandanlarıyla birlikte onların eteğinde telef olmuşlardı. Haçlılar sükûn içinde ilerliyorlar, ve her tarafta, mağlûp olmuş bir ordunun hazin bakayasını, insan kemiklerine, bayrak parçalarına, parçalanmış mızraklara, toz ve pas ile örtülmüş silâhlara rastgeliyorlardı. bu korkunç levhaların ortasında, Ganthier'nin, askerleri tarafından İznik şehrine doğruna sürüklendiği zaman bırakmış olduğu kadınlar ve hastalardan müteşekkil ordugâhı, elem ve ızdırap ile titremeksizin temaşa edemediler. Orada hristiyanlar, rahiplerinin Kaddas = Messe ay-nını tebciil ettikleri esnada Müslümanlar tarafından basılmışlardı. Kadınlar, çocuklar, ihtiyarlar, velhasıl zaiflikleri yahut hastalıkları hase-

bile çadır altında kalmağa mecbur olan herkes, mabudların kenarlarına kadar takip olunmuşlar, ya esir edilmişler veyahut boğazlanmışlardı. Bu mahalde katliâm edilmiş olan hristiyanların kısmı azâmı mezar-sız kalmışlardı. Ordugâhın etrafına dizilmiş kabirler ve haçlara müzebbih vazifesini görmüş olan taş hâlâ görülüyordu.

Bu derece büyük bir felâketin hatırası, teferrûka ve ihtilâfı boğdu, hars ve tamaa sükût emretti, makamat mukaddesenin tahlisi için ateş gayret samimiyeti yeniden tutuşturdu. Reisler bu korkunç dersten istifade ettiler, ve intizam ve inzibatın muhafazası için faideli nizamnameler yaptılar. O vakit ilk baharın ilk günlerinde bulunuyordu; yeşillikler ve çiçeklerle örtülmüş olan kırlar, elde edilmek üzere olan hasad, Bithynia'nın münbit ve mahsuldar iklimi ve güzel seması, erzaksız kalmamanın temin edilmiş olması, rüesa arasındaki ahenk vefak ve ittifak, askerlerin şiddet arzusu, bütün bunlar, Allahın orduları takdis ettiğini ve şayanı merhamet bakiyelerini çiğneyüp geçtikleri arkadaşlarından daha mes'ud olacakları hakkında Haçlılarca falı hayr addolunuyordu.

Haçlılar Ersek'den hareket ederken birçok defalar, Haçlılar arasında meşhur olan Draco (Yılan) dan geçmeğe mecbur oldular. Bu çayın müteaddit dönüşleri, kendisine «Yılan» demek olan Draco ismini verdimistir. Türkler buna «Kırk geçitli çay» dirler. Drakonun menbainı yakın bir yerde, (Samanlı = Argathon) dağlarını geçmek icap etmiş ve Haçlılar bundan sonra artık, uçurumlar ve dim dik kesilmiş kayalar arasındaki dar patikalardan başka bir şey bulmamışlardır. Godefroy, ordunun ilerisine, yolları açmak için baltalar ve kazmalarla müsellâh dört bin işçi gönderdi. İsanın askerlerinin geçeceği yolu göstermek için yer yer ağaçtan haçlar dikildi. Bu çetin yollardan çıkarken Haçlılar İznik Nikée ovasını görebildiler.

Haçlılar, kendi kuvvetlerine itimat tam ile ve karşılıklarına çıkabilecek olan mevani ve müşkilâtı bilmeksizin ilerliyorlardı. Bithynia sahraları hiç bir zaman bundan daha mühlûp ve daha korkunç bir manzara arz etmemiştir: Haçlıların mukadderatı, Avrupanın bir çok büyük şehirlerinin miktar nüfusunu tecavuz ediyordu; onların kalabalığı azim bir sahayı kaplıyordu; yüz bin süvari ve hesapsız piyadelerden müteşekkil bir orduyu dehşetle temaşa etmiş olmalıydılar; çünkü bunlar, Avrupanın cengâver kavimlerinin-güzide efradından mürekkep olup Asyanın hakimiyeti için onlarla mübarezeyeye geliyorlardı.

(Sunur = Tyr) lo Guillaume, İznik ve kal'alarının güzel bir tasvirini yapıyor. Seyyahlar hâlâ ayakta duran bu istihkamâtı bugüd bile görebilirler. [*] Şimdi arz ettikleri hal ile bunlar, birinci Haçlı seferi esnasında nasıl oldukları hakkında bir fikir verebilirler; biz burada biz-zat gördüğümüzü tasvir ile iktifa edeceğiz.

İznik = Nikée, Askanios gölünün muntehai şarkısınd, ve, bir nisf daire şekli arzeden ormanlı bir dağın eteğinde kâindir. Kadim şehrin surları bir buçuk fersah muhitindedir; divarların üzerinde birbirlerine pek yakın müdevver murabba beyzî şekillerde kaleler yükselmektedir.

Bunlar evvelce üçyüz yetmiş adedinde açılmış; divarların kalınlığı on kademedir; surlu Guillaume onların üzerinde bir araba yürütülebileceğini söylüyor. Bunların yükseklikleri otuz kademedir; bunlar her tarafta mükemmel surette muhafaza olunmuşlardır; yalnız göle nezareti olan cihet müstesnadır. Bunların şekilleri kendilerini örten sarmaşıkların arasından görülüp sağlamlıkları hakkında bir hüküm verilebilir. İznin üç kapısı vardır: cenup kapısı temamiyle harap olmuştur; şark kapısı üç mermer kemerden müteşekkildir; dış kısmın divarı üzerinde, mızraklar ile müsellâh ve kalkanlarla mahfuz bir takım Roma askerlerini gösteren bir kitabe görülür; bu kapının haricinde, az mesafede, dağın sularını ıznige gefiren su kemerinin bakıyeleri vardır. Şimal kapısı büyük ve güzeldir; buda, diğer ikisi gibi, sencabi renkte üç mermer kemerden mürekkevtir. Orada divarlar üzerinde kesif sarmaşık ve diğer kaya nebatatı arasından görünen cesim bir Gorgonc başka bir şey nazar dikkati celbetmez. Yarı yarıya dolmuş olan hendekler, meydana ihata ederler. İznige Kemlik = Kioitot tarikile varıldığı zaman, şehre tuğladan yapılmış büyük bir kalede asılmış olan, geniş bir gedikten girilir. Kuleleri hâlâ ayakta duran İznigin ortasında, her taraftan ekilmiş tarlalar, tud ve zeytin bahçeleriyle muhat olduğunu gören bir seyyah için bu manzara ne büyük bir hayret uyandırır! İki tarafında selvi ve çınar ağaçları bulunan uzun yollarda ilerledikten sonra, mütevazı ve fakir bir köye varılır: bu, Rumlar ve Türklerle meskûn İzniktir.

Haçlılar şehrin önüne vardıkları zaman, reislerden her biri, muhasara sırasında işgal etmeleri lâzımgelen mevki aldı. Godefroy ve iki kardaşı şarkta ahaz mevki ettiler; surlar bu cihetten hâlâ hücumla alınamaz görünmektedirler. Bohémond, Flandre kuvveti Robert, Normandic rokası diğer Robert, ve Konet Blois de çadırlarını garp ve şimal cihetine kurdular; şehrin cenup tarafı Adhémar pskoposı ile, ordugâha en son gelen Toulouse kuvveti Raymond'e tahsis edildi; şehir göl cihetinden serbest kaldı.

Godefroy ile Raymond'ın arkalarında dağlar var idi; Hıristiyan ordugâhının diğer her tarafında, içinden çaylar geçen, geniş bir ova uzanıyordu; muhasaranın başlangıcından itibaren Yunanistandan ve İtalyadan gelmiş olan donanmalar muhasırlara erzak ve her türlü mühimmat harbiye getirdiler.

Chartres'li müverrih Foulcher Hıristiyan ordugâhında, ahlâk ve adetleri ve dilleri birbirinden farklı, on dokuz millet saymakta ve şöyle söylemektedir: "Eger bir İngiliz, bir Alman benimle konuşmak istedikleri zaman ne cevap vereceğimi bilmeyordum; fakat, her ne kadar dilce inkisama uğraşmış idisek de, Allah için olan aşkımızla, ancak bir tek kavim olarak görünüyorduk." Her milletin, divarlar ve şarampollar ile çevrilmiş ayrıca mahallesi vardı; ve, tapye inşası için taş ve ağaç mefkut olduğu cihetle, İznik civarındaki kırlarda mezarsız kalmış olan Haçlıların kemikleri istimal olundu. Anne Cumnène diyor ki: "bu suretle hem ölümler için bir kabir, hem de diriler için bir ikametgâh yapılmış oldu." Her mahallede çarçabık bir takım muhteşem çadırlar ku-

rulmuş idi ki bunlar kilise yerini tutuyor, ve, reisler ve askerler din merasim için onlarda toplanıyorlardı. Muhtelif harp naraları, ve istimali Araplar tarafından Avrupaya idhal edilmiş olan davullar, bir çok delikli ve seda veren burular, Haçlıları askerî talimler icrasına davet ederlerdi.

Baronlar ve şövalyeler, demir ve çelik halkalardan müteşekkil bir nevi zırhlı gömlektir ibaret olan Haubert-leri giyerlerdi. Her bir silâhdarın zırhlı kaputu üzerinde mavi, kırmızı, yeşil yahut beyaz bir omuz atkısı dalgalanırdı. Her bir muharip, başında bu toğulga taşırdı: Prenslerin ki gümüş kaplı, asilzadelerinki çelihten, diğerlerinininki demirden idi. Süvarilerin değirmi veyahut dört köse kalkanları vardı; uzun kalkanlar piyadeleri setrederlerdi; Haçlılar muharebeler için mızrak, kılıç ve bir nevi bıçak ze hançardan ibaret olup Miséricorde [Merhamet] denilen silâhları kullanırlardı; gürz denilen ağır topuzlarla bir muharip, bir uruşta düşmanını yere serebilirdi; sapanla taş, yahut kurşun güller atılırdı; bunlardan başka yay ile o vakte kadar şarklıların malûmu olmayun ve mühlük bir silâh olan kazzafe = arbalète de Haçlıların silâhları aksamındandı. Garp muharipleri, orta çağ müverrihlerinin bahs ve tavsif ettikleri şu ağır demir zerre ile henüz hiç mestur değillerdi; bunu bilahara Araplardan almışlardır.

HAŞİYE:

Suger'in emrile, resimlerle tezyin edilmiş olan Denis'in büyük pencire camları üzerinde, Haçlılar, bazan sivri uçlu mahrut şeklinde, bazan daha beyzi, yüz siperi olmaksızın, fakat çene bağlarına merbut ve ağza kadar muhafaza eden müğferler ile gösterilmişlerdir. Resmin kabalığına rağmen, zırhların Türklerinkinden daha hafif oldukları görülüyor. Atları asla zırh ile örtülmemiştir, bütün eğer ve koşum takımlarının ipten olduğu görülüyor. Haçlılar kısa bir kılıç, ve sap tarafında bir haç ile bir bandrol bulunan uzun bir mızrak ve değirmi yahut beyzi bir kalkan ile müsallahdırler; Türklerde hemen hemen buna benzer bir zırh ile mestur olup yalnız onların toğulkaları göze görüncek surette daha beyzidir; onların zırhları pullarla örtülüdür. Bunları tefrik eden şeylerden birisi de saçlarının uzun ve iki tarafa sarkmış olmasıdır.

M. Montfaucon: Monument de la monarchie française, T. I. P. 396.)

Prenslerin şövalyelerin bayrakları üzerinde bir takım resimler ve muhtelif renkte işaretler var idi ki bunlar, onların askerlerine bir toplanış noktası hizmetini görürdü. Şurada kalkanlar ve sancaklar üzerinde parsler ve arslanlar başka bir yerde yıldızlar, kuleler, haçlar, Asya ve Avrupanın ağaçları resmedilmiş olduğu görülürdü. bir çokları silâhları üzerine yol üzerinde rast geldikleri seyyah kuşların resimleri ni yaptırmışlardı ki, her sene ıklîma göre tebdilimekân eden bu kuşlar onlara hacılıklarının bir timsalini arzemiş oluyorlardı. bu farik âlâmetler muharebe meydanında şecaat ve cesareti artırıyor, ve bir gün Avrupa akvamı indinde asalet ve necabetin âlâmetleinden biri olmak ihtimalini taşıyordu.

Ehemmiyetli vak'alarda, harp teşebbüslerini reisler meclisi idare ederdi; ahval adıye de, her kont, her seniyör, kendisinden başka kimse-den emir almazdı. Hıristiyan ordusu, silâh altında bulunan bir cumhu-

riyetin timsalini arz ediyordu. İçerisinde bütün servet ve amvalin müş-
terek olduğu görünen bu cesim cumhuriyet, namus ve şereften başka
kanun, dinden başka rabita tanınmıyordu. Kayret ve hamiyet o kadar
büyük idi ki reisler askerlere hizmet ederler ve bunlarda inzibat ria-
yetinde asla kusur etmezlerdi, Rahipler incildeki ahlâkî kaideleri Haçlı-
lara hatırlatmak için hiç turmaksızın sıraları dolaşıyorlardı. Onların
vaiz ve nasihatları faidesiz kalmamış, ve, hikâyelerinde, çelik müdafî-
lerini hemen mütesahip etmemiş olan muasır mütealliflere inanmak lâ-
zım gelirse, İznik'in muhasarası esnasında hıristiyanların tarzi hareket-
leri fazilet cengâvarane nümunelerinden ve hüsnü ahlâk mevzularından
başka bir şey olmamıştır. Baudri isminde bir Vakayinüvis diyor ki: "Bu
mukaddes ordu, Allahın kilisesinin timsali idi, ve Süleyman görse onu
görse: "dostum ne kadar güzelsin! Sen Cédar'ın Tabernacle benziyor-
sun! Ey, diğer bütün memleketlerin üstüne konulması lâzım gelen
Fransa! senin askerlerin çadırları Romanie [yani Rumeli ve Anadolu]da
ne kadar güzel idiler!,"

Muhasaranın ilk günlerinde hıristiyanlar bir çok hücumlar yaptılar
ki bunlarda faidesiz yere şecaat ve cesaret harikaları gösterdiler. Aile-
sini ve hazinelerini İznikte bırakmış olan Kılıç arslan nutuklarıyla asa-
kir Müstahfıza = Müstahfıza'nın cesaret ve şecaatını canlandırdı, ve,
mahsurların imdadına gelmeleri için, Romaie [yani Anadolu]da bulabil-
diği bütün muharipleri topladı. On bin Müslüman süvarisi, buynuzdan
mamûl yaylarla müsellâh ve demir zırhlarla mestur oldukları halde,
dağları geçerek Kılıçarslanın imdadına koşular, ve derhal İznik vadisi-
ne atıldılar, ve, ordugâha en sonra gelük henüz çadırlarını kurmuş olan
Toulouse kuvvetinin bulunduğu yere kadar sokuldular. Bunların vuru-
dandan haberdar olmuş olan Haçlılar silâh bedset onları bekliyorlardı.
Her reis kendi taburunun başında bulunuyordu; Puy Piskoposi muhare-
be atına binmiş olduğu halde, saflar arasında görünüyor, ve nöbet nö-
bet Allahın himayesini ve Haçlıların his dinini cengâverane seni zikrî
irad ediyordu. Hemen muharebeye başlanmış idi ki elli bin Müslüman
süvarisi gelerek sarsılmaya başlamış olan Piştar kıt'asını takviye etti-
ler. Bunların başında İznik sultanı [Kılıç arslan] ilerliyor ve kendi ha-
reket diliranesile ve nutuklarıyla onların cesaret ve şecaatlerini tahrike
çalışıyordu: Urfa = Edesse'li Mathieu diyor ki: "her iki orduda müsavi
bir şiddet ve tehürle birbiri üzerine atıldılar; her tarafta miğferlerin,
kalkanların, yalın kılıçların parıldadığı görülüyordu; uzakteb muharebe
enasında birbirleriyle çarpışan zırhların ve mızrakların sademeleri işidi-
liyordu; havada korkunç sayhalar aksi endaz oluyordu. atlar silâhların
gürültüsünden okların vızılısından ürkererek geriliyorlardı; yer, muharip-
lerin ayakları altında titreyordu, ve ova, mızraklar ve nâişlor ile ör-
tölmüş idi. Bazan Türler şiddet ve tehürle Haçlıların safları içine atı-
lıyorlar, bazan uzaktan muharebe ederler, ve kümelerle ok atarlardı;
bazı defa yalandan kaçıyor gibi yaparlar, ve yine son derece hiddet ve
şiddetle tekrar iş başına dönerlerdi.

Godefroy, biraderi Baudouin, filandır kontu Robert, Normandie doka-
sı, ve Tancrede tehlikenin kendilerini çağırdığı her tarafta görünüyor-

lar ve he tarafta düşman ya darbeleri altında düşüyor veya but on-
ların görünmesi üzerine firar ediyordu. Türkler muharebenin başlangı-
cından itibaren farkına vardılar ki bu defa karşılarındaki düşman l'Er-
mite Picre ve Gauthier'nin inzibatsız galebeliğinden daha müthiş idi.
Müslümanların, bütün harp hilelerine munzam bir cesaret ve şecaat
ümidane gösterdikleri bu muharbe sabahdan geceye kadar devam etti.
Zafer, iki bin hıristiyanın hayatına mal oldu. Müslümanlar dağlara kaç-
tılar, ve muharebe ettikleri ova da dört bin ölü bıraktılar.

Haçlılar, bu vak'ada Müslümanların bir adetini taklit ettiler. Muha-
rebe meydanında kalmış olan düşmanlarının başlarını kestiler, ve, onla-
rı atlarının eğerine bağlayarak, ordugâha getirdiler, ki bu manzara üle-
rine Hıristiyan kavminin sevinç bağırımları ortalığı inetti. Mancılık
bu başların binden faztasını şehre attı, ki bu hal orada yeis ve fütur
husule getirdi. Diğer bin danesi çuvallar içinde İstanbula gönderildi ve
hediye olarak imparatora takdim edildi, oda Frenlerin zaferini alkışla-
dı. Bu kendisinin tabileri [ve asalları] olduklarını ilân ettikleri impa-
ratora Seniyörlerin ve Baronların taktim ettikleri ilk vergi idi.

Haçlılar bundan sonra artık düşman bir ordunun yakınında bulun-
maktan kormayarak muhasarayı son derece şiddete isal ettiler: bunlar,
bazan, üzerlerinde tahka ve çit ile yapılmış ve zaaf çatı bulunan deh-
lizlerin himayesindeki kal'a meydanına kadar yaklaşırlar, bazan bir
çok tekerlekler üzerine bindirilmiş olan kaleleri divarlara doğru iter-
lerdi, ki bunlardan şehir dahilinde vukua gelen her şey görülebilirdi.
Bir çok hücumlar yapıldı ki bunlarda Forez kontu Baudouin de Gant ve
bir çok şövalye hetâk oldular, ki; hıristiyan vekanovislerinin bir his
dindarane ve bahtikârane ile söylediklerine göre, bunların Allahın kav-
mi, necip ve şanlı insanlara lâyık bir surette defnetti. Silâh arkadaşla-
rının ölümü intikamını almak arzusile kayrete gelen Haçlılar şiddetlerini
bir kat daha arttırıyorlar. ve en bi pervaları, ok işlemez kalkanlarını
kendilerine siper yaparak, ve sıkışık bir halde bulunan kendi taburla-
rının üzerine kamıştan yapılmış geniş örtüler kaldırarak, çukurlara i-
nerler, kal'a divarları dibine yaklaşırlar, demir kaplanmış koç kafaları
ile [ki bir nevt hücum aleti idi] divarları döğerler, yahud da ucu kanca
gibi eğilmiş kazmalarla taşları sökmeğe çalışırlardı. Mahsurlar ise, kule-
lerin üstünden mütecavizlerin üzerine alavlı zift, kaynar zeytin yağı
ve her nevi yanıcı maddeler atıyorlardı. Çok defa Haçlıların mancılık-
ları ve müdafaa silâhları alevler ile yanup mahvolmuş, ve silâhsız ka-
lan askerler, korkunç bir fırtına gibi üzerlerine düşen mızraklara, taş-
lara hedef olmakta bulunmuşlardı. Hıristiyan ordusu İzniki kuşatıyor-
lardı; fakat her milletin, kendisine tahsis edilmiş olan, yalnız bir nok-
tai taarruzu vardı, ve o, muhasaranın aksam mütebakiyesile meşgul ol-
mazdı; sahayi harp yahud da mancıklar, harp eden kalebeliğe kâfi gel-
mediği taktirde ise gayet az miktarda muhariplerden başkasının divar-
lara yaklaştığı görülmez, ve şehre karşı tevcih edilmiş olan hücumlar-
dan her biri, şayan temaşa bir manzara imiş gibi, civardaki yüksek ma-
haller ve tepeler üzerine yapılmış olan bir sürü eli boş sahipler tarafın-

dan temaşa edilirdi; Godefroy'nın askerleri tarafından yapılmış olan hücumlardan birinde, tarihin bize gayet uzun bir boye ve harikûlade bir kuvvete malik bir muharip olarak arzettiği, bir Müslüman, emsalsiz yiğitlik, kahramanlık ve şecaat harikalarile kendini göstermiştir: Bu kahraman, hıristiyanlara layenkati meydan okuyor, ve, vücudu her ne kadar oklurla örtülmüş isede, onun şiddet ve savletini gevşetemeyordu; Salip askerlerinin ancak tek başına bir adamla kavga ettikleri görülüyordu. Nihayet, göya kendisinden korkacak hiç bir şey olmadığını göstermek istiyormuş gibi, Müslüman cengâveri, kalkanını kendisinden uzağa attı, göksünü açtı, ve, surların dibine sıkışmış olan Haçlılar üzerine gayet cesim kaya parçaları atmağa koyuldu. Dehşet haşiyete giriftar olmuş Hacılar, kendilerini müdafa edemeksizin, onun indirdiği darbelerin tesiri ile düşüyorlardı. Nihayet, Bouillon dosası Godefroy bir arbaletle müsellağ olduğu ve önünde, kalkalarını kaldırarak kendisini mahfuz tutan iki silâdar bulunduğu halde, ilerledi; derakip, kuvvetli bir tarafından bir ok atıldı, ve, kalbinden yaralanmış olan Müslüman cengâveri cansız olarak surun üzerine düştü; bunu gören bütün Haçlılar Godefroy'nın mehareti ve cesaretini alkışladılar. Mahsurlar dehşetten gayri müteharrik kaldılar, ve yarı yarıya yıkılmış olan surlar müdafaasız kalmış zannolunuyordu.

Bununla beraber, muharebelere fasıla vermiş olan gece, mahsurların cesaretini tazeledi. Ertesi gün, güneş doğarken, dün açılmış olan bütün gedikler tamir edilmiş bulunuyordu; harap olmuş olan kal'aların arkasında yeni divarlar yükseliyordu. Düşmanlarının hayret ve sebatını ve önlerinde meydana konulmuş olan harp cihazını gören Haçlılar, cesaretlerini zaiflediğini hissediyorlardı; ve, Aix'li Albert'in dediğine göre muharebe doğru ilerlemek için, Haçlılardan her biri komşusunun kendisine taktim etmesini bekliyordu. Yalnız bir normand şövalyesi, sıralardan çıkarak hendekleri açmağa cesaret etti: fakat derhal taş ve karkı darbelerine maruz kaldı: miğferi ve zirhi ile iyice mahfuz olmadığı için, bütün Hacıların gözü önünde helâk oldu, ve onun için yalnız kudret ilâhiyeyi niyaz etmekle iktifa ettiler. Mahsurlar onun cansız vücudunu demir kancalarla yakalayarak, zaferlerinin bir nişanei ganimeti olmak üzere kal'a üzerinde teşhir ettiler; müteakiben bir mancınikle onu hıristiyanların ordugâhına attılar; orada silâb arkadaşları tedfin merasim ihtiramiyesini yaptılar, ve kendisine yardım etmeksizin ölmeye terk etmiş oldukları bu adamın şehadet mertebesine nail olduğunu ve ebedi hayata girdiğini düşünerek müteselli oldular;

Mahsurlar zayıatlarını kapatmak için, hergün, surlarına muttasıl olan (İznik=Ascauios) gölü vasıtasile imdat alıyorlardı, ve muhasaranın yedinci haftasından sonradır ki Haçlılar bunun farkına vardılar. Reisler toplanarak Gemlik = Kivitot limanına çok miktada süvari ve piyade ile beraber, gölün kenarların rumlar tarafından techiz edilmiş kayıklar ve gemilerin nakledilmesi emrini de gönderdile. Bir çoğu yüz muharip taşıyabilen bu gemiler, kendilerine atlar ve güçlü kuvvetli insanlar ko-

şulmuş olan arabalara yükletildiler. Bunların denizden İznik gölüne kadar nakli ve göle iadirilmeleri için yalnız bir gece kâfi gelmiştir. Güneş doğarken göl, içlerine bi pervâ askerler binmiş sandallarla örüldü. Hıristiyanların bayrakları açılmış ve sular üzerinde dalgalanmakta bulunmuş idi; bütün sahil cengüyanenaralar ve boru sesleriyle inleyordu. Bu manzara üzerine, İznik'in müdafileri püyük bir hırsa duçar oldular ve cesaretsizliğe düştüler.

Yine o sırada, Lombardiyalı bir muharip tarafından inşa edilmiş, ağaçtan bir kule yahut Galerie, hacıların cesaret ve gayretlerini iki kat artırdı; bu Galerie, ateşin tesirine, taşların sadmesine, düşmanın bütün darbelerine mukavemet ediyordu. Bu Galerie, bir çok günlerdenberi Gilles-Raymond de Saint tarafından hücum edilmekte olan dehşetli bir kulenin dibine sevk edildi; içindeki işçiler, divarların altındaki toprağı kazdılar ve düşmanın kal'ası temelleri üzerinde sarsıldı, Kal'a, gecenin karanlıkları içinde derhal sallandı, ve öyle müthiş bir gürültü ile yıkıldı ki gerek muhasırlar ve gerek mahsurlar, yer sarsıntısı oldu zannile sıçrayarak uyandılar. Ertesi gün Sultanın zevcesi sabi bulunan iki çocuğıle beraber göl tarikile kaçmak istemiş, fakat hıristiyanların ellerine düşmüştür: bu haber şehre isal ediliñce oraya yeis ve nevmididi saçmış ve Türkler İznik'in müdafaası ümidini kaip etmek üzere bulunuyorlardı; işte o sırada imparator Aleksî = Alexis'in siyaseti, Haçlılar ordusunun bu fethini hakemsiz bırakmıştır.

Yemini arslanın üzerinde arayan kuşlar benzetilebilen bu hükümdar Pélekane'e kadar ilerlemişti. Haçlılar ordusuna, muharebe etmekten ziyade müzakere etmek ve İznik'i hile ile zaptetmek için fırsat kollamak maksadile iki Jeneral ile Rum ordusundan zaif bir müfreze göndermişti, bu zabıtlardan, Butumite ismindeki birisi, şehre sokularak, şehir ahalisini, Latinlerin sert ve amansız intikamecılıklarile korkuttu ve onları İstanbul imparatoruna teslim olmaları için sıkıştırdı. Teklifi kabul edildi, ve, Haçlıların son bir hücum yapmağa hazırlanırken, derhal İznik'in kalalari ve kuleleri üzerinde Alexis'in bayrakları görüldü.

Bu manzara, hıristiyan ordusunu şedit bir hayret içerisine attı: Reislerden bir çoğu hiddet ve nefretlerini zaptedemediler; muharebe etmeğe hazır bulunan askerler, hiddet ve şuurlarından titreyerek, çadırlarına girdiler. Hele kanları pahasına fethettikleri ve ihtiva ettiği servet kendilerine vait olunmuş olan bir şehir, bir defada ondan fazlasının girmesi menedilince tehürleri son derece de arttı. Rumlar, Alexis ile yapılmış olan muahedeleri ve muhasara esnasında Latinlere yaptıkları hizmetleri beyhude yere zikrettiler: sızıltı kendisini işittirmekte devam etti, ve ancak imparatorun atıye ve ihsanlarile teskin olunabildi.

Bu hükümdar Haçlı seferi reislerinin bir çoğunu Pélekane [*] de kabul etti, cesaret ve şecaatlerini methetti ve onları hediyelere gark etti.

(*) İznik körfezi üzerinde şimdiki Héréke civarında bir yer idi N. F. B.

İznîgi zaptettikten sonra, imparator, henüz itaat ve sedakat yemini etmemiş olan Tancrede'in kurnrununu kırmak istedi. Tancrede, bu he-mondik ve diğer reislerin ricalarına dayanamayarak, bizzat imparator, Haçlılara sadık kaldıkça kennisi de imparatora sadık kalacağını vadetti. Bu tarz hurmet, aynı zamanda hem itaat, hem de tehdit idi. binaenaleyh Alexis'i asla tatmin edemezdi, ve bu hal, garp hacılarının kendisi hak-kında kâfi derecede ne hürmetleri, ne de itimatları olmadığını gösteri-yordu. Alexis'nin, sultanın zevcesile çocuklarının hürriyetini iade etme-si, Türk esirlerine karşı yaptığı alicenabane muamele Latinlerde ken-disinin hristiyanların düşmanlarını esirgeyip tesahüp ettiği fikridi uyan-dırdı. Artık bztün kin ve gayırları tazelemek için bundan fazla bir şey lâzım olmamıştır: bu devirden itibaren mütékabilen birbirini itham et-birbirini tehdit etmek hiç eksik olmamış, ve en zaif bir bahane, Rum-lar ile Haçlılar arasında muharebenin ihtiali için kâfi gelir olmuştur.

SELÇUKİ HEYKELTRAŞ MEKTEBİ

ŞAHABETTİN

Türk plâstik hayatının bütün bir tarihçesini yapmaktan ziyade, belki onun İslâm Türklerden Selçukilerdeki mevcudiyeti üzerinde tevakkuf et-mek istiyorum. Vakıa, bu uğurda garpli müellifler tarafından yapılmış tetkikleri havi eserler bulunduğunu biliyorum, fakat Türkler tarafından böyle bir tetkikin henüz yapılmadığına kanaatim vardır. Meraklılarını bu yolda teşvik için temâmile hususî bu incelemeleri vücuda getiriyorum. Evvelki Türk teşekküllerinde olduğu gibi, Selçukilerde de bütün san'at şubeleri muvazi bir faaliyet içinde devam etmiştir. Bu suretle bütün milletler yanında büyük bir mevki işgal etmişlerdir.

San'atın diğer şubelerinde kendilerini pek iyi tanıdığımız Selçukilerin heykeltraş san'atında müsavî kuvvette bir mesai sarfetmediklerini iddia etmek pek doğru sayılmaz. Çünkü onların bu şube de kuvvetli izler bıraktığı, iddialarını zengin mikyasta isbat edecek pek çok deliller bulun-maktadır. Binaenaleyh, mimarî eserlerin yanında büyük bir mevki işgal eden bu örnekler, haricî tesirlerin ve insanların mütemadi tahrip-lerine rağmen el'zn büyük bir yekûn ibraz ediyorlar, Pek az miktarını müzelere alabildiğimiz mahsullerden fazla misalleri de müteferrik vazî-yetlerde Anadolu şehirlerinde dikkat nazarlarımızı celbetmektedir.

Eserlerin anlatmalarına başlatmadan onların mevzularından, nereler-de istimal edildiklerinden, malzeme ve işçilik usullerinden kısa işaret-ler yapmak burada faydalı olacaktır. Onun için, Selçukî devri damgası-nı taşıyan bu eserler, bütün heykel ve kabartma gibi iki büyük gu-ruba aittirler. Bazan tek halde bulunan bu eserler, çok defalar guruplarla mimarî örnekleri süslüyordu. Bilhassa, tek heykellerdeki istimalî mey-danlarda, saray önlerinde, büyük methallerde, kale duvarlarında, diğer-leri daha çok iç ve dış mimaride mevki işgal ediyordu. Malzemeleri: Mermer, kireçtaşı, kumtaşından mürekkep olduğu gibi, iç mimarideki tatbiklerde en fazla alçıdan ve ağaçtan örnekler teşkil ediyordu.

Mevzuları: Orta Asya eski Türk âdetlerine merbut dinî ve bazan mil-lî şekilleri veren temsilleri ihtiva ediyordu, Aynı karakter ve prensiple-rin şimal kültüründe, batı, cenup hudutları içinde uzun zamanlar Hun-larda, Uygurlarda, İskitlerde ve Hithitlerde muhtelif mntaka ve ma-hallerde devam etmiş yekûnları vardır. Bilhassa, bu meyanda son yıl-

ların mütemmim incelemeleri benim bu huaustaki iddialarımı çok açık ve sarıh delillerle isbat etmektedir.

Türklerdeki kübik prensiplerinin Selçukilerde büyük mikyasta mevki kazandığını teyit etmek daima mümkündür. Küçük Asyanın muhtelif şe, hirlerinde bulunan örneklerde, eski an'änenin san'at telâkkilerinde büyük bir rol oynadığını ve çok eskilere kadar giden pratik izleri neticesine varıyorum. Bu halden eski san'at telâkkisinin yeni bir malzeme, yeni bir muhit tesiri altında yeni hususiyetler arzettiğini anlıyorum. Binaenaleyh, bunları öncekilerin kupyeleri olmaktan daha ziyade, yeni bir orijinalite altında vücut bulmuş mütemmim faaliyetler şeklinde kabul ve mütalaa etmek daha doğru olabilir.

Bu meyanda serbest heykellerde kübik prensibi temamilen yarı bir hususiyet ifade etmektedir. Kabartmalarda takip edilen bir işçilik ve tatbik farkını haiz bulunmaktadır. Meselâ: Relief'lerde form üzerinde duvar malzemesinin icra ettiği kuvvetli tesirlere karşı, serbest mahsul-lerde onu daha hafif ve çok derin tesiri kendisi verir bir halde görmeliyiz. Şu halde, her iki mesainin neticeleri muasır mevcudiyetlerin üzerinde tesir yapabilecek bir yeni form idesini ve onun pek hususi bir işçilik altında vücade getirildiklerini tasdik ve kabul ettiriyorlar. Ben bu faaliyetleri XII inci asırdaki mahsullerini bir mektep mevcudiyeti altında Konyada inkişaf ettirildiğini iddia ediyorum.

Bu şehri aynı tarihlerde bütün san'at şubelerinde olgun san'atkarlarla büyük ve parlak mahsullerini vücade getirmekte bir baş şehir sayabileceğim. Daha birçok müdekkikler de onu böyle tanımışlar ve tasdik etmişlerdir. Bir etüdümde bahsettiğim «Keluk bin Abdullah» Konyada bu san'atın inkişafında büyük bir âmil olarak gözükmüyor. Çünkü XII inci asır ortalarında geniş mikyastaki plâstik izleri, onun yaptıkları ile bir muvazzi mesai teşkil ediyorlar. Bu mevcudiyet onu müteakip yıllarda aynı kuvvette XIV. üncü asra kadar muhtelif muvzularda mukkipleri devam ettirmişlerdir.

Konyada, Selçukilerin en eski mimari faaliyetleri yanında plâstik san'at mevcudiyetine bir muvazilik bahşedersek bu cereyanın mebdetini XI. inci asır içinden kabul etmek lazımdır. Bu tarihte nazarımızı, birçok âbideler arasında zengin plâstikleri ile müzeyyen saray celbeder. Dahilinde alçı ağaç ve taş malzemesinden vücade getirilmiş pek çok örnekleri ihtiva ediyordu. Bugün İstanbul ve Konya müzelerindeki arslanların menşei sarayın bütün olduğu zamanlara aittir. Hatta, onların sarayda poyraz balkonu altında duvar nişlerini süslediği vakıtları pek iyi hatırlıyorum.

Bu kısa tarihî hatıralar, bize Selçukî plâstik san'atının Yusuf bin Abdulgaffar gibi ilk üstadlarını hatırlatıyor. Onu müteakip yıllarda daha geniş ve zengin mevzularda temadi ettiğini izah ediyor ki, biraz yukarıda işaret ettiğim Konyada birinci surun ilk inşa yıllarına dayanmaktadır. Bugün Konya müzesinde ve diğer müzelerde teşkil edilen mahsuller geniş bir sınıрын çerçevesini teşhir eden surda kaleleri, duvarları kapıları tezyin ederlerdi. Fakat ne yazık ki şehrin o vakitki mevcudiyet-

tinden bugün orta da bir kaç ecnebi kitabındaki resimlerden başka bir şey kalmamıştır. Bu yüzden en zengin plâstik eserler hakkında daha etraflı kayıtlar düşmek fırsatı elimizde değildir. Yalnız pek az bir mevcudiyet arzeden bir kaç nümune üzerinden bütün figürlere dair ufak hülâsalar vermek mümkün oluyor. Meselâ: onlardan büyük bir seriyi arslan mevzulu heykeller vücade getiriyorlar.

Bu mevzu eski Anadolulularda, Türklerde ve onların Müslüman olduktan sonraki zamanlarında en fazla meşgul oldukları bir faaliyet sahasıdır. Onun etrafındaki mesailer, Selçukilerde XI. inci asırdan itibaren yüzdendir. Bilhassa, Bu nevi arslanlardan mürekkep muhtelif tatbikler Selçukî paraları üzerine alınmış, arma ve plâstik eserlerde sık, sık tesadüf edilmektedir. Bu gurubun çok meraklıları eski sarayın dış mimari tezyinatını temin ediyordu. Texier'de bu uğurda verilmiş mütemmim kayıtlar vardır. Arslan heykellerin yalnız sarayda istimal edilmediğini, şimalde Pazar kapısı gibi methallerde de müteaddit pozlarda arslanlar bulunduğunu yazıyor.

Onlar aynı zamanda din müesseselerinin duvarlarında rastlıyorum. Hatta bazılarını orada terkipier içerisinde muavin bir unsur olarak kullanmışlardır. Akhan, Sarıhan. Dunderbey medresesi ile Birke camii'nde güzel misalleri vardır. Selçukiler her türlü âbidelerinde hendesi hatlar yanında figürlü kabartma ve heykelleri beraber istimalde hiç bir mahzur görmemişlerdir. Nitekim, aynı tatbikleri hiç fark gözetmeden Hititler ve Asya Türkleri mimari mahsullerinde muvazzi şeklide meydana koyuyorlardı. Bu husustaki iddiaları kabul için garp eserlerinin ve Türk Tarihi Kurumu faaliyetlerini takip etmek kâfidir.

I. TAŞÖRNEKLER: Bilhassa, arslan gurubundan bir seriyi zikretmek hiç doğru olmaz. Eser, bugün İstanbulda eski eserler müzesindedir. Selçukî san'atkarları, onu Konyada birinci sur duvarında kullanmışlardı. De l'bord, kitabında onu pek güzel olarak mahallinde gösteriyor. Takriben 120 derecelik uzunluğuna bir parçadır ki yüksekliği 0.50 m. genişliği 0.20 m. ölçüsündedir. Düz bir hat üzerinde meyilli olarak kafa oturmaktadır. Uzun bir boynu ve değirmiye yakın kafa tasıdır. Yanlarda uzun iki top saç gökse kadar nizanmaktadır.

Tepe ve arkaya düşen saçlar, örgülü bir halde ve üzerinde ince seritlerle arkadadır. İki büyük göz ve ortasında burun onun altında kalın dudaklı ağız vardır. Uzunca olan boynu, ortadan zikzaklı bir boyunluk süslüyor. Pek basit bir kaide üzerine yapılmış olan eserin nerede istimal edildiğini anlamak güç değildir. Çünkü, heykelin kaidesi bize lazım olan cevabı vermektedir. Eserin bir sur duvarı üzerinde mevki işgal ettiği pek muhakkaktır. Bilhassa, boynun üzerine geldiği kısmın temamiyle duvar içerisine girmek üzere bu vaziyetin ihdas edildiği temamiyle malûm oluyor. Binaenaleyh, figürlü tarafın duvarda hariçten güzel bir tesir yaptığını düşünebiliriz.

Bu nevi heykellerin mimari örneklerde istimali yalnız Selçukîlere mahsus değildir. Lyki'lerde mezar sandukaları üzerinde benzerlerini vücade getirmişlerdir; fakat Selçukilerde olduğu gibi, aynı maksat uğrunda arslanlı konsolları, daha çok Hitit'lerde buluyoruz. O halde, onları

Selçukîlerin Bizans ve antik heykelleri hazırlanmış bir şekilde istimal ettiklerini değil, belki eski heykeltraş tekniğine göre meselâ : Hitit işçilik telâkkileriyle yaptıklarını kabul etmek lâzımdır. Perrot ve Chepiz Maraştaki tepeyi çevreleyen duvarlardan aldıkları bir misalle bu hakikat açık olmaktadır.

Yine İstanbulda ikinci bir arslan heykeli bulunmaktadır. Fakat onun da diğerleri gibi büyük bir kısmı eksiktir. 0.24 m. yüksekliğinde aynı cins taş malzemesi üzerindedir. Böyle arslan, kanatlı arslan, veyahut masal hayvanlarını temsil eden heykellerin hristiyan ve Müslüman dış mimarisinde büyük bir mevki kazandığını biliyorum. Lâkin şunu hatırlatmalıyım ki ilk misâlin saç örgüleri XII ve XIII üncü asırlarda Selçukî sınırları içinde pek ziyade moda olmuştu. Selçukî heykeltraşları eserlerin de onu daima göz önünde tutmuşlardır. Böylelikle eserlerine mütemim bir kuvvet kazandırmaya muvaffak olmuşlardır.

Her iki misâlde paralel yılların mahsulleridir. Bunların haricinde ve fakat yine taş üstünde bir zümre geliyor ki, kabartmalardır. Onları kireçli, kumlu ve mermer taşlar üzerinde görüyoruz. Tek ve gurup halinde işlenmişlerdir ki, kanatlı melekler bu guruba aittir. Bu iki eser vaktiyle Konyada ikinci surdaki Pazar kapusunu süsliyordular. Texier'daki resme göre kapı pek müzeyyen bir form'dadır. Kabartmalar orada iki üst yanları işgal ediyorlardı. Duvarın tuğlalı kısmına yakın yerinde bir arslan heykeli bulunuyordu.

Kapuya amut yan duvarın ortasına doğru ikinci bir arslan duruyor ki, bu duvarın temadi ettiği kısımlar üzerinde daha müteaddit heykellerin bulundukları ihtimalini veriyor. Resimde bu kısımlarla ona müvazi ilerleyen parçalar tamamıyla gölge içinde olduğu için pek iyi görünmüyor. Bununla beraber, L'bord'un resimlerinde duvar satırlarının 3 m.'dan itibaren insan hayvan heykelleriyle müzeyyen olduklarını takip ediyoruz. O heykellerden bir çoğunun nerelerde kayboldukları henüz malûm değildir.

Aynı mevzudaki eserlerin daha pek zengin misâlleri vardır. Evvelkilerde görülen serbest heykel tekniği bir fon üzerinde yeniden tekrar veriyor. Bu eserinde menşei Konyadır ve İstanbulda müzede muhafaza edilmektedir. Dört köşe bir çerçeve derinliğinde başı yukarda ve pençelerini kaldırmış kanatlı bir arslanı tasvir etmektedir. Bilhassa, işaret ettiğim prensiplerin pek temiz oyma tatbikleridir ki, benzerleri Selçukîler tarafından vücuda getirilmiş muhtelif âbidelerdir. Meselâ : Glück'nin bahsettiği Nusaybin'den gelme kabartmada figür ölçüsü daha küçük mikyasa temsil ediyor. Fakat, orada kabartmalar yanında şekiller mevki kazanmaktadır.

Texier'deki kanatlı kabartmalar doğrudan doğruya Selçukî farikası taşımaktadır. Orta Asyanın Buda muhitinde XIII. üncü hristiyanlık asrının ilklerine kadar, alçı siva ve resim halinde hesapsız nûmuneleri bulunmaktadır. Pek çok yerlerde neşir edilmiş olan eserler bugün Konya müzesindedir. 1.50 x 1.10 diğeri 1.25 x 1.13 büyüklüğündedir. Vücudun hatlarını gösteren çizgilerdeki hareketler sağa ve sola doğru hafif

bağ ve bulutlar Hint ve şarkî Asya unsurlarına tevafuk etmektedir. Meselâ : Hareketlerde çehrelerde tamamiyle müstakil bir işçilik dikkate batmaktadır.

Eserler, kapu açıklığının dışına tesadûf edilen mahallerde mevki işgal ediyordu. 10 m. irtifaında taş mimarisi üzerinde büyük bir dış tesiri yapıyordu. Bilhassa, mimariinin iyi terkip mevcupiyetini, bir kat daha kuvvetli göstariyordu, fakat ne yazık ki, bugün eserlerin o değeri, bir çok yerleri tahrip olmuş bir halde müzenin avlusunda kar ve yağmurların altında yatıyorlar. Aynı işçiliğin pek eski misalleri İvrizde Hitit kabartmalarıdır. Onlardada yerli çocukların taşları altında tahrip görüyorlar. Halbuki, bu eserleri Türk san'atının müşterek malı olduğu için, büyük bir dikkat içinde muhafaza etmek lâzım değil midir?

Bu serinin diğer güzel örnekleri kartallardır. Muhtelif malzemeler üzerinde muteaddit nevileri vardır. L'abord'daki kartal bugün ortada da olmayan bir nûmunedir ki, büyük bir hususiyeti ihtiva etmektedir. Meselâ : Selçukî san'atkârları bu türlü katralı yalnız bu kabartmada tatbik etmişlerdir. Vakıa alçı, halı ve ipeklilerde daha pek çok tipleri gördüm. Lâkin böyle tek başlısına hiç bir yerde tesadûf etmedim. Onlar bu hayvanın çok zaman armalarında bile kabul etmişlerdi. Bilhassa, Ortokid'lerde; Hitit'lerde, çok defalar maden ve taşlarda benzerlerini bulmak kabildir.

Eser, L'bord'a göre Konyada İstanbul kapusunda anahtar taşının üzerindeki kitabeyi dolduruyordu. Yan duvarları üzerinde, kulelerde daha pek çok heykeller bulunduğunu Nieb'hurdan işitiyoruz. Selçukîlerin yalnız eskileri toplayıp teşhir etmediklerini bilâkis ellerine yarım geçmişleri tamir ettiklerini ve yanlarına yenilerini koyduklarını işaret ediyor. Bu sözler İslâm san'at şubelerinde Selçukîlerin kazandıkları ehemmiyetli mevkii pek açık bir surette izah ve isbat ediyor. Aynı zamanda Müslüman Türklerin eski san'at an'anelerine sadık kalarak figürlü örneklerde büyük bir mevcudiyet ibraz ettiklerini gösteriyor.

Bilhass, çift kartallar üstüne Texier'de tafsiâtlı kayıtlar vardır. Meselâ : Dört köşe mermerde olan kabartmalar Pazar kapusunda bulunuyordu. Bugün bu eserde Konya müzesindedir. 1.16 x 0.92 büyüklüğünde mermer bir parçadır. Çift kartallar XII - XIII üncü asırlarda muhtelif soylarda görüldüğü gibi milâttan evvelki yıllarda da Hitit'lerde mevzu teşkil ediyordu. Fakat onlardaki tatbikler daha ziyade fantazi bir terkip içinde göze çalmaktadır. Halbuki yukarıki asırlara ait Türk âbidelerinde Suriyede, Mezopotamyada, Kahire, Diyarbekir ve Ani kale duvarlarıyla kapılarda ve tunçlarda pek sık olarak tesadûf ediyoruz.

Figürlü kabartmalardan başka birisi poyrazla batı arasındaki Sille kapusundaydı. XIX. uncu yüz yıllar içinde Konya surları ortadan kalkıyor ve taşları yeni yapılarda istimal olunuyordu. Bu arada kabartmayı da gözü açıklar bir kabir taşı olarak zindan Kaledeki hristiyan kabristanına koymuşlardı. Sarre, onun bu kabristana ait bulunduğunu söylüyor. Halbuki bu yer taşın asıl işgal ettiği yer değildir. Taşı oraya sonradan nakletmişlerdir. Üst tarafı kırık bir halde bugün müzededir.

0.55 × 0.77 büyüklüğünde ve üzerinde iki figürü havidir. Bilhassa, soldaki bir iskemlede oturmuş kavuklu bir ihtiyar ve sağ eliyle bir şahini tutuyor. Diğer eliyle karşısında duran bir çocuğun çenesini okşuyor. Çocuğun başında ayrı bir başlık vardır. Pazar kapusundaki kanatlılar arasında büyük bir benzeyiş vardır. Aynı san'atkârın elinden çıkmış olması pek muhtemeldir. Fakat Mendel ouu İstanbul'da Balat kapusundaki bir heykele benzetiyor. Bu hususta bir takım iddialarda bulunuyor.

Arkadaki mezar kitabesinden resimlerde yabancı bir tesir bulmağa çalışmak, Türk heykeltıraşlığının, tarihten evvelki zamanlarındaki mevcudiyetini inkâr etmek demektir. Halbuki, ben bu kabartmaları tetkik ettiğim zaman, eski Türk eserlerinde gördüğüm işçilik kaidelerinin orada olduğu gibi müzahade ettim ki Mendel'in bu faraziyeleri geçmiş asırların çürük ve yarım kanaatlerinden başka bir şey sayılamaz. Onun yanlış tefsirlerini burada tashihe muhtaç görüyorum. Eserin pek hakiki bir kuvveti altında vücuda getirilmiş olduğunu yeniden işarete ihtiyac duyuyorum.

İkinci bir kabartma yine taşta ve fakat tek resimden ibarettir. Muhabba bir şeklin içinde bulunan bu resim, sivri bir kemer münhanisi çerçevesiyle. Meselâ : Evvelinde muhtelif yuvarlaklardan üst çerçeve hatları, bu ikinciden form itibariyle farklı olmaktadır. Figür, bağdaş kurmuş bir delikanlıyı tasvir etmektedir ki, sol eliyle yuvarlak bir şey tutuyor. Bunun elma olması pek ihtimal dahilindedir. Sağ elinde tuttuğunun ne olduğu pek belli değildir. Üzerinde taşıdığı kostümünün yukarı tarafı boyuna kadar önü ilikili bir kaftan ve altında geniş bir şalvar bulunmaktadır. Belinde ortası başlı bir kemer vardır. Başında kasgele benzer bir başlık taşımaktadır.

Bütün figure'lerdeki kostümler, Selçukiler devrindeki Türk kıyafetleri hakkında bir fikir veriyorlar. Bilhassa, onların muhtelif tabakalara mensup typ'ler üzerinde bulunması ayrıca dikkatimizi celbeder bir değerdedir. Sonundaki kostümlerin Karaman elbisesi olarak yüz sene öncesine gelinceye kadar taşıyıcıları vardı. Hattâ L'bord'da, bu kıyafetin pek güzel ve renkli bir modeli kendisini gösteren bir sulu boya portrededir. Konyalılarda benzerini daha yakın zamanlara kadar giyiyorlardı. Bu gün bile pek sık olmıyarak onlardan bazılarında tesadüf ediyoruz. Selçukiler zamanı kıyafetinin temadisinden başkibir şey sayılmaz.

Binaenaleyh, bu gün olduğu gibi, o zamanda muhtelif şubelerin sanatkarların mevzularında onların renk ve şekillerinde muhitte meraklı buldukları model ittihaz ediyorlardı. Elimizde pek az miktarda bulunan resim örneklerindeki ihtiyaç ve arzularımızı, heykeltıraş şubesinde bıraktıkları eserlerle gidermeğe muvaffak oluyoruz. Bu seriye dahil olabilecek daha bazı mevcudiyetleri kitaplarda okuyoruz. Fakat, onların nerede oldukları hakkındaki bilgilerimiz bu gün maalesef çok noksandır. Şimdiye kadar, Türkiye ve Avrupa müzelerinde yaptığım incelemelerime karşı, henüz fazla bir sayı elde edemediğimi itiraf mecburiyetindeyim.

Selçukilerin Konyadaki parlak yılları XIII. üçüncü asır içlerini bulmaktadır. İşçilik yönünden daha çok serbest bir tarzda çalışma mahsulüdür. Hafif bir Relief olmaktan ziyade, kuvvetli bir ifade tekniğine dayanmaktadır. Bununda diğerlerinde tesadüf ettiğimiz gibi, üst partiden çerçeve profili büyük bir tahrip görmüştür. Eser Kouya müzesindedir. Münferit ve kompozisyon halinde insan figür'leri modle eden Selçukî heykeltıraşlığında zengin branş varlıkları bulunduğunu anlıyoruz. Bugün dünya sanatkarları arasında bulunan ihtiras farkını Türklerde XIII. üçüncü asırda mevcut olduğunu izah etmiyor mu?

Yuvarlak bir kemer silmesinde yine kabartma olarak gergedan arkasından gelen bir fili görüyoruz. Bunun öncekinden farkı, yalnız tuğunun yukarı olmayışıdır. Önde yürüyen gergedana fili pek yakın bir mesafededir. Buradakinde fili çok ince bir dikkat ifadesi taşıyor. Buna benzer başka bir örnek de hayvanların pozları pek hafif tahavvüllere maliktir. Kabartmalar arasında sıkı bir benzeyiş vardır. Bu typ'lerin bir defada kumaşlarda tekrarlandığını hatırlatmak burada lâzımdır. Figürler arasında pek uygun çiçek motifleri de bulunmaktadır. Selçukîlerde, nébat ve hayvanlardan mürekkep plâstik örneklerine çok canlı bir misaldir. Binaenaleyh Selçukî sanatkarlarının muhtelif form'larda taş işçiliğini Asyanın aski an'ane ve typ'lerini yeni bir hususiyette inkışaf ettirdiklerini isbat ediyorlar.

0,64 × 0,92 ölçülü bir kabartmada kanatlı ejder vardır. Başı tuğludur. Yılanla mücadele eder vaziyette bir birlerine sarılmışlardır. Kafa ve gövde kısımları pek hareketli münhanilerden mürekkeptir. Kanatlı bir benzerini iki defa Frizde işaret etmişim. Aynı mevzudaki tekrarlamaları sık, sık yukarıki asırlarda rastlamaktayız. Bilhassa, aynı mevzuların Suriyede ve Mezopotamyada muhtelif şekilleri görülmektedir. Onun ikinci ve daha büyük kitadaki misali Konya müzesindedir. Fakat, bu misalde ejder yılanlı vücutta sağda ve daha serbest bir pozda olduğu halde, sola isabet eden kısımda baş ağzı açık ve vücut münhanisinin tamamıyla aşağısında ayrı bir vaziyet tevhit etmektedir.

Meçhul bir hayvan arkasından Antilopiyi koşarken tasvir ediyor. Ölçüsü 0,64 × 1,55 olan bu kabartmanın çok yeri tanınmayacak bir şekildedir. Taştaki synbol'lerden bir manâ çıkarmak pek güçtür. Huduğu geçtiğim gergedan kabartmasına pek müşabihdir. Anadolu şehirlerinden başka meselâ : Mısırdaki Bağdatta figürlü ve dekoru örnekleriyle Pekin şehri poyrazında ve İsfahanla Şiraz arasındaki Maksud Bey hanında üçüncü typ'ini sayabilirim.

Bagdat kapısında ejder, iki yılan tanrısı arasındadır. Nogos ölanceye kadar, düşmanlarını elinde sıkıyor. Yılanlar ağızları açık bağıyorlar. Bu iki tanrı çok defa güneş ve yer symbol'leridir. Hint, poyrazında yapılan sympoller aynı tarzdadır. Bagdat için bunların çıktığı yeri oradan göstermek lâzımdır. Yılanları ejder suretinde İran helenisinde anlamıyarak çok defalar tatbik etmişlerdir. Figürleri insan şeklinde symbol kabul etmişlerdi. İzleri, merkezi Asya kültür sınırları içindedir. Daha eskileri ejder örnekleri Çin surlarında pratiğe geçiyor. Fakat oraya X-XIII. üçüncü asırlarda günbatı ve doğudan geldiği çok kat'idir.

Kuş ve insan kafalı diğer masal hayvanları, Selçukî plastik mevzu-
larında nadir değildi. Bu hayvan typ'lerini muhtelif mimarî terkipler
arasında müteaddit pozlarda istimal etmişlerdir. Meselâ : insan kafalı
kuş 0.64×0.55 büyüklüğünde bir friz üzerindedir. Bu masal hayvanı-
da benzerleri eksik olmayan bir mevzudadır ki, hiç bir yabancı tesir
vermemektedir. Tabii pozda insan kafalı büyük bir kuşu yürür gösteri-
yor. Profil bir baş üstünde kasket ve geniş kıvrık saçları arkaya doğ-
ru sarkıyor. Baş yukarıya ve kuyruğu bir kanat halinde ona müvazi
oluyor. Benzeri 1312 tarihli prenses Handın Niğdedeki türbesinde pen-
cere üstündedir.

II. ALÇI ÖRNEKLER: Tek ve mürekkep heykel ve kabartmalar yanında ikin-
ciseriyi alçı dangurup vücutta getirmektedir. Bu zümrenin mahsullerin-
de, taş örneklerde müşahade ettiğim düz sath üzerine işlenmiş nümune-
lelerle bu sath altında ikinci bir sath derinliğine gitmek suretile meydana
getirmişlerdir. Taş eserlerde olduğu gibi, alçılarda da insan, hayvan ve
hendesî basit ve mürekkep figürlü figürsüz göstermekte devam etmişler-
dir. Öbürlerini daha çok bir tış mimaride tatbik ettikleri halde, berikinde
malzeme cinsini gözetmek mecburiyetinde kalmışlardır onun için, bun-
ları en fazla dayanabilecek mahallerde meselâ : İçlerde kullanmışlar-
dır. Taş malzemedeki örneklerin tatbik yıllarında alçı ilede meşgul ol-
duklarını kitabelerden öğreniyorum.

Bilhassa; Selçukî heykeltıraşları eserlerini bu iki malzemenin hari-
cinde ağaçlarda da aynı kuvvette ibraz etmişlerdir. Bu örneklerden pek
azı Türkiye müzelerindedir, Fakat büyük bir kısmı yabancı ellerdedir.
Bu zümre üzerinde ecnebi vesikalarda geniş bildirişler vardır. İlk önce
müzelerimizden başlayarak sözlerime devam edebilirim. Pek değerli bir
tipi atlılar isimli 0.30×0.59 büyüklüğünde bir parça teşkil ediyorki,
vaktiyle Konya müzesinde bulunuyordu. Lâkin sonradan yaptığım tet-
kiklerde bu eserin oradan kaybolduğunu anladım. Böyle bir eserin yok
oluşna herkesten önce biz Türklerin acıması lâzım değil mi?

Sasani, Türler zamanında alçıda ve bakır kaplar üzerinde bulunuyor-
lardı. Dış mimarideki tatbiklerinde önce modelini yapıyorlar parça ha-
linde sırlı ve sırsız tuğlalar arasında kullanıyorlardı. Çok defalar reli-
ef olarak saha üstünde kabarık oluyor, dahilde dekoratif parçaları pek
zengin tesirler veriyordu. Bütün duvar yüzlerinde, Camilerde, medrese-
lerde, saraylarda, evlerde yazı ve direk tiplerinde alçıdan intihap olu-
nuyordu. Selçukîlerde hayvan ve insan terkiplerini pek sık rastladım.
Bilhassa, bu tekniğin muhtelif mevzulardaki çalışmaları XII. yüz yılının
başına doğru Mezopotamyadadır.

Musul ata beylerinde, gayet zengin örnekleri mevcuttur. Lulu
(1333 - 1259) nın Musul'daki kara sarayında ki, tiplerini Konyada tekrar-
lanmış buluyorum. Duvar dekorları yalnız alçı parçalara inhisar etmi-
miyor belki; bayaz fonlar yanında renkli ve figürlerden mürekkep çi-
nilerede mevki vermişlerdi. Eski, Türk saraylarında bu iki tipten en çok
duvar sathı üzerinde suluboya freskleri görüyorum. Meselâ : Onların in-

ce ve güzel nakışlarını anlatmak burada pek uzun olacaktır. Muhtelif
ve zengin mevzulardaki terkipleri şu dakikada gözümü önünden geçi-
yorlar.

Konya tipi, karşı karşıya at koşturanları gösteriyor: Soldaki binici
elindeki oku ejderin ağzından geçirmiş sağdaki kalkık kılıncını vurmak
istiyor. Aralarında, yukarlarında yanlarında pek güzel ornamentler var-
dı. Alt ve üst parçalarında altı köşeli yıldızlar görüyorum ki, bunun ah-
şap üzerindeki misalleri Gaznevilerde bulunmaktadır. Bu parçalar Kon-
yada dahilî mimaride bir frizin diğerleri kaybolmuş ufak bir parçasını
teşkil ediyordu. Benzerleri İstanbul müzesinde Diyarbekire ait örnek-
ler arasındadır. İkinci örneklerdeki ornament ve figürler daha ziyade na-
turalizm kuvvetini açık ediyorlar. Arslan kuş gibi hayvan ve insan baş-
lı şekillerden ibaret bulunuyorlar.

Fonu vücutta getiren dekorlarda, hurma yaprakları çok tekrarlan-
mıştır. Bazan yaprak iki figür arasında, bazan bir jeni'nin buynuzları
ve kuyruk şekillerinden tekrar figürlere geçmektedir. Aynı serinin pek
güzel bir misali Ankarada Etnoğrafi müzesindedir. XIII. ci asırda vü-
cude getirildiği pek muhakkaktır. Bilhassa, Konya müzesinde kaybolan
ilk eserle aralarında büyük bir teknik yakınlığı vardır. Hattâ her iki
eserinde aynı mektep mahsulü olduğunu itta edebilirim. Eserin An-
karada bulunmuş olmasına hiç hayret etmemek lâzımdır. Çünkü bu şe-
hir o zamanlar Selçukîlerin eli altında bulunuyordu.

Diğer ehemmiyetli nümuneler, pek dağınık bir halde yabancı mem-
leketlerde, muhtelif ellerdedir. Bilhassa onlardan bazılarını işarete lü-
zum görüyorum. Meselâ : Figürlü iki parça Pariste H. V. Egenier'in
kolleksiyonundadır. Evvelkilerde tesadüf ettiğim motifler üzerinde mü-
teaddit pozlarda iki hayvan kabartmasını ihtiva ediyorlar. Uzun kuy-
ruklu tilkiye benzer iki hayvan birbiri arkasından koşuyorlar. İkinci
dili çıkık bir halde arkaya mütemayil boynu üzerinde narin bir kafa
oturuyor. Ayaklarından motifler teşkil olunarak üst ve alt kısımlarda
ince münhani hareketler; ikinci hayvanın daha yuvarlağa kaçan münha-
nileri vücutta getiriyor.

Birincide ön kolları fazla uzayan hareketine karşı ikincide kafa va-
ziyeti daha ziyade göğüs münhanisi kabarık ve bunun üzerinde kafa ve
boyun çok hareketli bir pozdadır. Bilhassa, birincide önden başlayan
motif münhanisi ikinci figürü daha hareketli bir vaziyette göstermek-
tedir. İkinci parçadaki örneklerde bu hareketler pek açık bir tesiri ve-
riyorlar. İkincilerde ornament tesiri birinci plânda mevki işgal ediyor.
Motiflerin fazla zengin münhani hareketleri yanında hayvan figürleri
daha az bir tesir taşıyorlar. İkinci parçadaki figür ve ornamentlerin
keskin kuvvetleri pek yıpranmış bir haldedir. Her iki parçasında çalış-
ma usulleri birbirinin pek benzeridir.

Her halde bu iki parçanın ayrı mahalleri süsleyen eserler olmaktan
ziyade bir friz için yapılmış parçanın yarısıdır binaenaley, her iki eser-
de tarihî malûm olmayan bir zamanda Konyadan yabancı ellere düş-
müştür. Eserler, XI yılların mahsulleri, Konyada sarayın dahilî motif-
leri arasında duvarlarda bulunuyordu. Aynı saraya ait süslerden diğer

iki tanesi Berlinde İslâm eserleri müzesindedir. Fakat motif ve figürler taş örneklerde tatbik edilmiş mevzulardadır. Hayvanlar, evvelki iki parçanın aksi istikametinde yani sola doğru hareket ediyorlar. Birinci parçadaki ikinci figür pozu burada önde koşan hayvanı teşkil ediyor. Birinci figür ikinci hayvanın yalnız başı önde ve yukarda olarak tekerrür eder.

İlk parçalarda uzun kuyruklu hayvanlar, eserde temamilen ornament münhanisi şeklindedir. İkinci ve ayrı figürlü bir parçayı tek arslanlı bir frizi vücutte getirmektedir. Pek sade ve kalın yapraklı bir motif üzerinde yürüyen arslanı tasvir etmektedir. Plâstik tekniği itibarile bakarlarda kuvvetli bir tesir icra ediyor. Bu iki parçanın ayrı bir frize ait olmaları hek kabildir. Parçalarda pek büyük kayıplar olduğu için bütün bir ölçüde değerlerini yüze vurmak kabil değildir.

Meselâ: Aynı örneklere mensup bazı parçalar İstanbul müzesindedir. Onlarda hayvan mevzulu ve taş mahsüllerini hatırlatır bir halde-dir. Bilâkis, bu eserler Berlindeki örnekler gurubuna aittir. Yalnız mevzuları itibarile onlardan tefrik olunabilir. Çünkü, burdaki figür tahavvülü, motiflerde daha başka şekillerde hatların teşekkülünü mucip olduğu gibi, aynı zamanda ayrı pozlarla yeni tesirlerin vücutte gelmesine yardım etmektedir. Bu parçalarda ve gerek parçaların kaybolmuş kısımları üzerindeki çalışma ve söyleyiş kuvvetleri hendesî şekilleri sınırının haricinde ilerliyen bir mevcudiyeti bariz hatlarla izah etmektedir.

Tek figürlü tiplerden mühim bir yekûn yine İstanbul müzesindedir. Bu eserleri Selçukî sanatkarları, yalnız nişieri süslemek için vücutte getirmişlerdir. Bunlarda en büyük ölçü mevcudiyeti ve ikinci derecede motifler rol oynamışlardır. Yani friz için yaptıkları eserlerde figürler ufak ölçüde olduğu halde, berikilerde güçlük tesiri figürlerden mürekkep ifadeler işgai etmektedir. Bilhassa, pek zengin figür tenevvüü ayrıca dikkati alacak kuvvettedir. Bazan, düz bir çerçeve içinde çok defalar motifle kenarları tahdit ettikleri sahalara bazan tek ve çift figürlü mürekkep resimleri ihtiva ediyorlar.

Elimde yalnız fotoğrafları bulunan bu eserlerden diğer bir kısmı Paris'te dekor sanatı müzesinde saklanmaktadır. Bilhassa, bunlar meydanında başka parçalardan bazıları avrupanın öbür müzelerine ve hususî ellere düşmüşlerdir. Burada bütün mevcutları kaybetmekten ziyade, seriyeye dahil olabilecekleri işaret etmekle iktifa edeceğim. Meselâ: Paris örnekleri içinde zikredebileceğim pek güzel tipler vardır ki onları büyük açıklıklı nişlerin süslerinde kullanmışlardır. (1166 - 1188) yılları içinde inşa edilen Kılıç arslan II. nin Konya sarayı dahilinde istimal edildiklerini anlıyorum.

Mevleviler Şehri KONYA (*)

YAZAN :

Cl. Huart

ÇEVİREN :

Sait Sungur

Müellifin Mukaddimesi

Haçlı ordusu iki defa küçük Asyanın ortasından geçmiştir. Evvelâ GAUDEFROI de Bouillon İznîki aldıktan sonra, en kısa yoldan Suriye ye gitmek için orta Anadoludan geçmişti Sonra Frédéric Barberousse de Teuton şövalyelerini Kudûse bu yoldan götürmüştü. Bu geçiş arasında tarriben doksan senelik bir zaman vardır. İki defa Haçlı ordusu korkunç bir düşman olan Konya Selçukîleriyle çarpışmıştı. Selçukîlerin torunları Irak ve Kermenda devletler kurarken diğer bir torunu geçilmesi güç olan bu mıntakalarda bir devlet kuruyordu. Selçukîler civardaki bütün komşularını tehdit etmek için Anadolunun bu dağlık yaylalarında yerleşmek suretile şüphesiz vaktile Yunan mabetlerini yağma ettikten sonra Ferikyanın yüksek yaylalarında yerleşen ve o andan itibaren Galatya ismini alan bu yerlerde dedelerimiz Golüvaların yaptıklarını tekrar etmiş oluyorlardı. Bu kuru mıntakalara hakim olanlar küçük Asya hakim olmuş demektir. o millet bütün geçitlere hakim olur, denize doğru inen Toros dağlarının yamaçlarındaki vadileri istediği şekilde kullanır, Konya Selçukîlerinin tarihi pek az malûmdur. Denilebilir ki henüz tam bir Selçuk tarihi yoktur. Bilinen şeyler ancak ikinci elden olarak Bizans ve İran müverrihlerinin verdikleri malûmattan başka bir şey değildir. İşte bunun için tatminkâr vesikaların meydana çıkmasını bekliyerek bizde Mevlevî tarikatının, an'anelerini yaşattığı Konya hükümdarlarını merkezlerinde ziyaret ve onların bıraktıkları âbideleri tetkik etmek arzusu uyanmıştır.

Şimdiye kadar Anadoluda dolaşan seyyahlar Orientaliste - müsteşrik değiller ve hayatlarını şarkın mazideki hayatına hasreden âlimlerde kütüphanelerinden pek nadiren dışarı çıkarlardı. Fakat bu böyle olmalıdır. Müsteşrik elinde Estantage - istampa fırçası ve bir fotoğraf

(*) Eserin tabı tarihi 1897 dir. 5 - 5

makinası olduğu halde geçmiş asırların eskimiş kitabelerini yerinde tetkik etmekte tereddüt göstermemelidir. Seyyahlar tarafından Selçuk âbideleri üzerinde görülen şark lisanları ile yazılmış olan kitabeler onlar için kapalı bir mektup halinde kalmışlardır. Biz Haçlılarla Bizanslıların hasımları olan Selçukîlerin mazisi hakkında bir kaç malûmat elde etmek ümidile bu kitabeleri mahallinde tetkik etmek istedik. Maarif nezaretimiz, ilmi heyetler encümeninin gösterdiği lüzum üzerine bizi orta zamanların bu metrukâtını toplamağa memur etti. Ve işte bunun için bizde henüz açılmakta olan küçük aayanın büyük yolları üzerinde atla dolaştık.

M'syü Albert Helbig bize refakat etmek lütüfkârlığında bulundu birlikte tanıyûl ettiğimiz ve yaptığımız bu seyahatten memnun olduk. Zira bir arap darbimeseli der ki: Yola çıkmadan evvel arkadaşını intihap etmeyi bil. Osmanlı İmparatorluğunun bazı taraflarını acele ve şaşkınca gezen bir kısım seyyahlar, Osmanlı memurlarının seyahatlarına müşkilât çıkardıklarından şikâyet edip dururlar, Şınna emin olunuz ki bu seyyahların uğradıkları müşkülât Osmanlı devletinin usûllerini bilmedikleri içindir. Türkiye'yi gezmek için seyyahın yola çıktığı memleketin alâkadar makamlarından alınmış ve gideceği memleketin konsolusn tarafından vize edilmiş bir pasaportu olması lâzım olduğu gibi dolaşacağı yerlerdeki memurların yardımını temin için o vilâyetlerin valilerine babıâli tarafından yazılmış Tavsiye mektuplarının bulunması da çok işe yarar. Bu mektup eski zamanların "Buyrultusu," makamındadır. Bu tedbirler alındıktan sonra eğer harfiyat yapılmaz veya müstâhkem mevkilerin (böyle yerler ancak şimal hududunda vardır.) plânları çıkarılmak istenmezse hükümet memurlarının tacizkâr muamelelerinden emin olunabilir. Memleketin lisanı olan türkceyi biraz konuşabilmekte faydasız değildir. Bizim seyahatimize gelince Anadolu'da devlet memurlarının seyahatımız esnasında bize gösterdikleri hüsnü kabulden memnun kaldık. Yollarda emniyet maalesef iyi olmadığından buralarda seyahat pek hoş değildir. Bununla beraber ekseriyetle dağlık ve geçilmesi güç olan bu yerlerde seyri seferin inkişafına yegâne mani olan ve Şark'taki köylerin bir yarısı haline gelen eşkiyahı Abdülhamit II hükümetinin ciddi olarak meşgul bulunduğu devamlı gayretleri sayesinde günden güne düzelmektedir. Şosaların ve demir yollarının yapılması bu düşüncenin tahakkukuna kuvvetle yardım ediyor. Çok geç olmakla beraber kurtulan civar komşuları gibi Türkiye'nde bu felâketten kurtulacağı ümit edilebilir.

Vaktiyle bizim dolaştığımız yerlerde bugün seyahat etmek isteyenler bizim Konya ya gittiğimiz zaman bulunmayan demiryolundan istifade edebilirler. İstanbul'un karşısında ve Anadolu kıyısında bulunan Haydarpaşa istasyonundan başlıyan demiryolu Eskişehir'e varır ve burada iki kola ayrılır. Biri Ankara ve diğeri ilerde bahsedeceğimiz yerlerden geçerek Konya ya varır. İyi bir birinci mevki kompartimanda seyahat edenler bundan altı sene evvel atla seyahat edenlerin aldıkları eksik ve hatalı notları mazur görmelidir.

Birinci Bölüm

İstanbuldan Bursaya. — Anadolu Türkiye'sine tedricen giren medeniyet. — İç Anadolu'da kervan teşkilâtı. — Nakliye vasıtaları, tatar, kiralık at, muhacir arabası. — Hudavendigâr vilâyeti valisinin (Buyrultu) su.

Bugün Paris, Berlin, yahut Viyanadan İstanbul'a kolayca gidilebilir. Demir yolu Viyana ile İstanbul arasında 28 saatlik bir mesafeye indirmiştir; bununla beraber ben deniz seyahatını severim. Şark memleketlerine gitmek üzere bavulunda bir miktar Erudition - tetetbu eserleri bulunan bir turiste için Ak denizden geçmek Balkanlardan geçmekten yüz defa istifadelidir: Vagon, penceresinin dar çerçevesinden bir lâhzada göze çarpar ne berbat manzaralar! Bana, birbiri arkasından görünen çok şeri bir noktayı kayıp olmuş bir adayı, bir dağ tepesini gösteren geniş ufuklardan bahsediniz. Deniz insan üzerinde en fazla sihirli bir tesir yapan bir şeydir. Denize (1) Circé ve Médée (2) nin cazibesi, daima mevcut bir tehlike, geminin ngrayacağı herhangi bir arızaya mukadderatını teslim etmiş bir insan hayatı vardır; bilmediğimiz bir meçhul, bir tesadüf, bir talih âlemi ki bizi nihayetsiz uzaklıklardaki sisler arasında kaybolmuş bir gayeye doğru götürür. Eğer zaman kazanmak arzusunda değilseniz Marsilyadan bir gemiye bininiz. Mümkünse yapa' yalnız oturabileceğiniz bir kamaraya yerleşiniz, gemi, sizi sekiz günde Corne d'or - halice getirecektir: Ve siz, eğer hava güzelse, Mesina boğazını geçtikten sonra Etna yanardığını, (Magne) in köylerden mürekkep sahilleriyle Sait-Ange burnunu görmekle mabzuz olacaktır. İstanbul'dan medeniyete veda edilir. Şüphesiz, Avrupa mallarının büyük bir pazarı olan bu Osmanlı imparatorluğunun merkezinde olan şark âleminin hususiyeti mevcuttur. Ve buraya ilk defa gelen seyyahın gözlerine derhal çarpar; fakat Avrupa herşeyiyle bu eski medeniyetin içine nüfuz etmiştir. Erkek ve kadınların giyişinden, nakliye vasıtalarında, limanlarda tophane ile Saray burnu arasında toplanan müteaddit vapurlarda eski tarz yelken teşkilâtı yerine pamuktan yapılmış Amerikan vari iki katlı yelken kullanan gemilerde, Sirkeci garında manevra yapan lokomotifini mütemadiyen öten düdüğünde, hülâsa her şeyde, hetaeti ve hatıraları içinde uyuyan eski şarka yavaş fakat sureti kat'iyete gelip yerleşen Avrupa medeniyeti göze çarpar: fakat biraz ilerde, Anadolu kıyısında şark hayatı devam etmektedir. Buradan itibaren kemerlerimizi sıkıştırmamız ve kalbimizi üç katlı çelik bir çerçeve içinde tutmamız lâzımdır; çünkü artık Fransadan ve hayatı alâka, fikri hazlardan uzak olarak Türk âlemi içindeyiz.

Şimdi Haydar paşa (eski adı Chalcédoine olan Kadıköyün bir mahallesi) den İzmir'e (eski ismi Nicomédie) giden demiryolu bir kaç sene evveline nazaran Anadolu'nun biraz daha içerisine sokulmuştur. Yakın zamanda iki günde Konyaya varılabilecektir: Diğer cihetten Bursaya gitmek için Marmara kıyısındaki Mudanyadan Osmanlıların ilk merkezi

(1) İliadedeki sihirbaz.

(2) Euripide'nin bir terazedesi.

olan bu şehir arasında yapılacak küçük bir demiryolunun inşasında başlanmıştır. Fakat biz bundan altı sene evvel Konyaya seyahat ettiğimiz zaman bunların hiç biri yoktu. Bu sebepten Anadolu içerilerine gitmek içi Bursa yolunu tercih etmiştik. Hakikaten eski Bursa bir çok defa görülmeğe değer,

Bol ağaçlı büyük ovası, eski Acem üslubunda yapılmış âbideleri, İstanbulda, Ayasofya gibi yegâne tipden örnek alınarak yapılanlardan çok farklı olan fayans camlarla örtülü camileri, Yeşil cami ve Mehmet I. Türbesi, Olympe Uludağ, bütün bunlar seyahat yolunu değiştirmeye kâfidir. Biz, eskiden gördüğümüz bu yeri bir daha görmekle cidden bir haz duymuştuk.

Mayıs ayı...Sabahın dokuzu...İstanbul limanı ortasında duran Mudanya vapurunun kıç tarafında oturuyoruz. Sabahın sisleri dağılmış, bir taraftan Ayasofya ve Sultanahmet camilerinin hakimane duruşları, diğer taraftan Galatadaki Cineviz kalelerinin kurunu vüstai olan eski kulesi yaz mevsiminin sıcak günlerinde boğaz içine hayat veren rüzgârla kıpırdayan halicin sularını çok hoş bir şekilde çerçevesiyor. İdareyi mahsus vapurunun iskelesi daracık yerde toplanmış ve kaynaşan katabalıkla dolu. Geride, her memlekette çok mahir insanlar sayılan gemicilerin yaptıkları ve mahirane bir surette dört parça bezle kapatılmış hususi bir yer ki Burada çarşafı içinde sıkılmış vaziyette bulunan dört veya beş Türk hanımı vücutların gizleyen geniş çarşafıyla beçelerini rüzgâra karşı sınıksız tutmakla meşgul. Yolcular arasında, Bursanın bir kenar mahallesi olan çekirgedeki kükürtlü ve çelikli sularında şifaa aramağa giden romatizmalı hastalarda görülüyor. İşte Anadolu demiryolu inşaat deşgâhlarına gitmek için aynı gemi ilu yola çıkan mühendislerden bir gurup. Yeni bir not daha ilâve edeyim: Avrupa şüphesiz Asyan her tarafından yakalamaya çalışıyor. Vapur düdüğü çalıyor, ve limanın ortasında duran dubaya bağlı halât etrafında yavaş yavaş kımıldıyor. Gemi derhal baş tarafını şimali şarkî istikametine çevirdi; Saray burnunu geçiyor, şimdi Marmaradayız. Sağda, İstanbul, tıpkı Rumelideki uzun, kasvetli ve boş ovalar gibi arkamızda yavaş kayboluyor. Sonra sudan ibaret bir düzlükler ufku, çünkü propantide - Marmara insana hakikî bir deniz zannını verir. Silivri, Tekirdağı ve Gelibolu sahilleri ufkun kenarındadır. Solda manzara muhteşemdir. Şimdi Bizans imparatorluğu zamanında karanlık facialara sahne olan ve halen İstanbulun zengin halkına sakın bir sayfiye vazifesini gören - İlesdes prince adaların yakınından geçiyoruz - Proti - kınalı ada Antigonî burgaz adasındaki sivri tepenin önünde kayboluyor - halkı heybeli ada çam-ormanları, Manastırı ve rum ticaret mektebiyle görünüyor. Prinkipo büyük ada: adanın en yüksek tepesine oturtulmuş ayaya Yorgi rum Manastırıyla her şeye hâkim; daha yahında, üzerinde pek erkenden metruk kalmaktan mütevellit bir hüznün içinde bir edebiyat adamı olan İngiliz sefiri Lord Butlher'in israfı seven zevkinin mahsulu olan gatik kuleli şatosunun çokmuş tavanları, yıkık duvarları duran hayırsız ada (Oxia platia) ların çıplak kayalıkları. Karşıda, cenup tarafında Gemlik, şimal tarafta İzmit körfezini teşkil eden ve denize doğru ilerliyen dağ-

lık bir noktaun yani samanlı dağın destereye benzeyen tepesi. Çıplak inişler, ve boş sahillerden başka bir şey olmayan cenup istikametindeki Mudanya iskelesine bu güzel köye gitmek üzere eski cius solumuzda bırakarak ilerliyoruz. Bursası (1) Myrléen'lerin - apaméesi'dir, fakat hiç bir şey burada bir eskilik hatırası taşımaz, gümrük memurlarıyla kısa bir münakaşadan sonra (çünkü Türkiye limanlar arasında dahilî gümrük teşkilâtına maliktir.) Zayıf beygirlerin çektiği ve hiç bir usule riayet etmeyip keyfine göre hareket eden bir arabacının sürdüğü bir Lando bizi tozlu yol üzerinde götürüyor. Yavaş yavaş Bursa ovasına geçit teşkil eden boğaza kadar şerif halinde daima yükselen bir yolu takip ediyoruz. Arkaya son bir bakış: İnsan eli görmemiş ormanlarla çevrili olan deniz mavi, sakın ve bakılmağa değer bir halde: Göz yaşlarıyla perdelenen gözlerimizi çabuk kapıyalım.

Sür arabacı! bir ay evvel, tren bizi İzmir garına götürünceye kadar dalgaların bu lâtif çarpmalarına ne kadar hasret çekmiştik.

İstanbuldan Bursaya yapılan yolculuk bir boşluk içine ani bir sıçrama hissesini vermez; bu, turiste için basit bir tenezzühtür: Hakikaten bir çok kimseler, her sene bu tenezzühü yapıyorlar. Murray, Baedeker yahut Joame isimindeki yol rehberliği eden kitapların delâletiyle Avrupadan gelen ve Akdeniz seyahati yapan yolcular, doktorun tavsiyesiyle banyolara koşan hastalar, sadece dinlenmek isteyenler, senenin iki sayfiye ayında yeni Mayıs ve Eylül'da bu tenezzühü yapmak isteyenlerin adedi yüzleri geçer. Bu iki şehir arasında gidip gelme daimidir.

(1) Eski zamanlarda bu civarlarda oturan bir milletin ismi.

AYAŞLI ŞAKİR

M. Muhlis Koner

Büyük şahsiyetlerin hemen pek çoğu sağlıklarında tanınmadıkları gibi ölümlemlerinden sonra da uzun seneler nisyan perdesi arkasında kahrılar. Bunun sebebini şöyle buluyorum. Şöhretten büyük adamlar çekinirler, Gurur onların en sevmediği ahlâkî eksikliklerden biridir. İşte Şakirde o yüksek şahsiyetlerin daha ön safında gelenlerden birisidir ki şöhretten kaçmakla beraber yaşadığı devirde istipdadın koyu bir zamanı idi. Aynı zamanda kendisi de lâıyk olduğu kıymette tanılabilir kadar uzun seneler tahrirde bulunamadı; genç öldü. Hayatının mühim bir kısmı da bir vecd ve istiğrak içinde inziva köşesinde geçti. Onun için Şakir, edebiyat aleminde tanınmamış, Türk edebiyat tarihinin sayfeleri arasına girememiştir. İşte onun talebesi olan ben, otuz senelik talim ve tecrübe aleminde küçük bir hizmet yapmış isem oda Şakiri tanıtmaya özenen bir monografi meydana konulmuş olmasıdır. (Ayaşlı Şakir) adını taşıyan bu kitapçık eski Halkevi reisi muhterem üstat bay Faik Soymanın büyük himmeti ile toplanan Şakirin eserleri üzerine yürütülen mütalâalardan ibarettir. Eğer üstat Faik, Şakirin sağlığında onları toplamamış olsaydı böyle bir kitapta meydana gelmez ve Şakir de doğarken sönen yıldızlar gibi fezasında gaip olur giderdi. Onun için Şakiri tanıtmakta büyük bir şeref hissası bay Soymana aittir. Şakir 1872 tarihinde Ankaranın Ayaş kazasında doğmuştur. Pederi Nazif ağa isminde ticaretle meşgul ummi bir zattı. Validesi Aslan Ayaşlı Esat Muhlis paşaya mensup imiş. Nazif ağa ümmi olmakla beraber arif bir adam olduğu için ilmi irfanı takdir etmiş ve oğlunun tahsiline ehemmiyet vermiştir. Şakir ilk tahsilini Ayaşta yaptıktan sonra İstanbul'a gönderilmiş o vakit tptidai, rüşti âli diye üç kismide bulunan Darülmualimine girerek yüksek kısmın edebiyat şubesinden parlak bir şahadetname ile çıkmıştır. İlk vazife olarak Konya İdadisi muavin saniliğile birlikte coğrafya muallimliğine tayin olunarak 1895 tarihinde işe başlamış 1901 tarihine kadar mektepte edebiyat, tarih gibi gençliğin kültürü üzerinde esaslı tesirler yapabilecek derslerin de talimini deruhte etmiştir. Artık idadi sınıflarına geldiğimiz zamanlarda idiki ruhu kadar elbisesi de temiz ve muhteşem denebilecek kadar tekellüflü olan bu zata temamiyle kalbimizi vermiştik. Derslerde, bize müfredat programı-

nın mahdud çerçevesi haricinde nelerden bahsetmezdi. Softalığa yobazlığa dokunur, Avrupa medeniyetinin ihtişamından bahseder, yeni icatları anlatır ve bunları o kadar canlandırır ki baştan başa bir zevk ve neşe içinde onun varlığında kayıp olur giderdik. Nihayet bir gün duyduk ki Şakir efendiden ayrılıyor; Tokat idadisine müdür olmuş teessürümüze payan yok; ne yapabiliriz onu kayıp ettiğimize uzun günler ağlaştık. Şakir söylediği gibi Tokat müdürlüğüne gidiyor. aynı mesai içinde gençliği tenvir ediyor. Fakat Tokat da her yer gibi o vakit müteassıp bir muhit olduğundan üstadın ileri fikirlerini kaldıramıyorlar. Güzel san'atların yalnız edebiyat ve şiirinde değil diğer cephelerinde meselâ: bilhassa kara kalem ve sulu boya resim kısmında dahi kuvvetli bir san'atkâr olan üstadın resim yapmasını sözediyorlar. Onun açık fikirliliği muhitde iyi akis bırakmıyor. Bundan son derece endişeye kapılan üstat zaten de vehham olduğu için istipdadın her kesi asıp kestigi, nefye ettiği derin acı tesirleri içinde bir gün kendini kaip ediyor. Bir culus gününde halinde, tavrında tabii olmıyan hareketler garûluyor. Gece evine gönderiliyor, fakat günler geçiyor, ifakatinden ümit kesilerek nihayet memleketi olan Ayaş'a gönderiliyor. Orada bir müddet kalan üstat, Konyayı, o feyzinin nurlar saçtığı yeri arzu ediyor. Konyada kayın pederinin yanına karisile geliyorlar. (320) fakat artık Şakir eski Şakir değil. O, başka eir âlemin, gerçekler âleminin ebedi kucagında bir vecid içindedir. Evinde dahi zaptı mümkün değil. Garipler mezarlığı civarında ufak bir oda yaptırılarak muhterem Fazıl Sivaslı Ali Kemalî hocanın on üç sene nezareti altında o evde yaşıyor. O halde ki hayatında hergün bir safha, kendi tabiri veçhile hergün yeni bir intibahın sahvi içinde neler yapmıyor Vaktıla her gün bir elbise; her gün kravatını, gömleğini zarafetin son haddinde bir şıklıkla değiştiren Şakiri bir gün sıfır altı on beş yirmi derecede ayağı çıplak, başı açık, karlar buzlar arasında hükûmet meydanında görüyoruz. Arkasına çoluk çocuk düşmüş, kendinden geçmiş bir halde Mevlâna türbesine doğru koşup gidiyor. Doğruca türbenin niyaz penceresi denilen mahalle varmış ve orada iri gözlerinden akan yaşlar içinde aşağılarda bir kısmını aldığımız farisi şiiri irticali bir şekilde söylemiştir. İşte on üç sene bu şekilde bizim anlayamayacağımız ve bizim hayatımızın, ilmimizin metodu ile anlaşılması da mümkün olmıyan her gün daha üstün bir kemal içinde yaşayan Şakir nihayet her nedense otuz üç gün kadar yemek yememek suretiyle zaif düşerek hayata veda ediyor. (333)

Şimdi Şakirin Edebî hayatını iki safhaya ayırmak lâzımdır.

1 — Gençliğindeki şiirler : Şakir ilk şiirlerinde bazan divan edebiyatı, bazan da, Naci ve Ekrem'in tesiri altında görülür. Naci o vakit dilimizin terekküp ettiği arabi ve farisi lisanlarına tamamiyle vakıf olduğundan açtığı tenkitle edebiyatımızın en dikkate değer siması olmuş, Üstat Ekrem de hazin şiirleriyle gençlik üzerinde derin tesirler yapmıştı. Şakirde o tesirle meselâ şöyle şiirler yazıyordu:

Hanei çeşme gelir bakmak için yare gönül
Münceziptir okadar rüyeti dildara gönül
Diye başlayan gazeli.

Sonra bakış ünvanlı şu şiiri.

Nigehi didei sahharına canlar bayılır
Seni gördükçe bütün çeşmime ateş yayılır
Âşkın her bakışı aynı tekellüm sayılır
Sana bildirmedi mi halimi şekvalı bakış

İlk gençliğin mahsulleridir. Şu kıta ile de Şakir daha evvelce tasavvufa ne kadar kıymet verdiğini göstermiştir.

Her peri simaya bakmaz didei nadide bin
Her sevadı zülfe meyletmez dili sevda karin
Afitabı hüsnü hoban akıbet eyler uful
Ben muhibbi lâyezalim lâuhıbbül afilin

Şakirin şiirlerindeki asıl orijinalite Tokat idadi müdürlüğünde iken hayatında husule gelen buhranla başlar. Bu buhran, bu emsali görülmemiş heyecan ona yepyeni bir âlemin kapusunu açmıştı. Evvelâ derin bir mistik olan Şakir, Mesneviyi, hırkai Şemsi, fütûhatı Mekkiyeyi okumuş bir başka hayata girmişti. Bu heyecanlı hayatın ilk mahsülü Ayaştan ayrıldıktan sonra Konyaya gelirken yazdığı şu şiir ile başlar.

Bozulmuş bezmiyaran çâşnii mey değişmiştir.
Tarabgâhı cihanda nağmei hey hey değişmiştir.
Bu gün bence hülâsa kiblei ruhum Muhammedle.
Hudayı lemyezel'den maada her şey değişmiştir.

Görülüyor ki Şakir için bütün hayat, bütün insanlar, bütün nağmeler, her şey tamamile değişmiştir.

Zaten mütesavvife için âlemi aşya sabit hakikatin daima değişen muhtelif tecellilerinden ibaret değil mi?... Şakir şimdi bizim realite dediğimize hayal diyordu.

Ondan sonra daha neler yazmadı: şu başlıklar altında ne hakikatlara temas etmedi!

184 beyitli düşündüm manzumesi baştan aşağı bütün mükevvenatın ve kâinattaki hadiselerin tamamile düşünülüşü ve onun üzerine verilen felsefi hükümlardir ki hepsini bu sütunlara nakli mümkün değildir. Esasen Ayaşlı Şakir adile yazdığımız ayrıca bir monografide bunlar tamamile münderiçtir.

Düşündümden bazı parçalar :

Bir gün oturup hilkatı eşyayı düşündüm.
Ol meseleyi müdrike fersayı düşündüm.

Halk ile hakı lafzile manayı düşündüm
Hestii ademgâhı o feyfeyi düşündüm

Dedikten sonra :

Kim etti o eczayı mekadir ile tertip
Nisbetli tebayünleri kim eyledi tensip
Bir saçma tesadüf edemez aslahı tertip
Bir hayli zaman lâ ile illâyı düşündüm

Görülüyor ki Şakir burada mükevvenetin nisbetli zıtlar ve muayyen dozlar içinde yaratıldığını ve bunların öyle saçma bir tesadüfün eseri olamayacağını iddia ederek tam bir mümin ve muvahhittir. Fakat Şakir burada kalmamış nihayet tasavvufa geçmiş ve bizim anlıyamadığımız bir âlemin içinde alelâde anlatamayacağı hakikatların ateşiyle pürheycan sokaklara çıkmış, bazan da sakın ve melûl odasının bir köşesinde gözlerini bir noktaya dikerek behtühayret içinde kalmıştır.

Bakınız şu şiirlerine :

Guyaki uyurmuşum uyandım
Rüyada geçen hayata yandım.
İndimde bir oldu neşe gamle
Hem kıymet olup vücut ademle

Şakirin düşündümden sonra reibi kebir, ufulü vefa, hırsı musarraha, rûknü münegger, lehçeyi cehil, mescidi cisim, ricayi ecir, bidadı edib başlıkları altında yüzlerce beyiti havi felsefi, tasavvufi şiirleri vardır ki bu sütunlarda hepsinin ayrı ayrı tetkiki mümkün değildir. Yalnız çok şükuk bir günde ayağı çıplak, başı açık ve bir entariyle kendi ikametgâhına yarım saatten fazla olan Mevlânâ dergâhına koşup orada niyaz penceresinin önünde irticalen söylediği Farsca (Beravnırap) şiirinden şöyle sıraya tabi olmadan bazı parçalar alalım.

برعون رب

بر سر کو تید قدام رونجاک

قدصوفت الاعین عما سواک

پای سکان سکان کوی تو

هست دولت بر سر هجوی تو

مصطفای ثانی مولا تویی

نور فیضا فیض مولانا تویی

نیستم جز هیچ اگر هتم کنون

هنسی من هتسی هیچی نمون

Netice : Üstadın on üç senelik heyecanlı cazibeli bir hayat içinde yazdığı şu şiirlere nazaran kendisine nasıl bir edebî hüviyet verilmesi lâzım geleceği cidden düşünölmeye lâyıktır.

Şiirlerinde dinî, tasavvufî didaktik, lirik her edebî nevi mevcuttur. Bunun için üstadâ ilmi, şiir; Şiiri ilim yapan çok yüksek bir fikir, felsefe ve tasavvuf adamı demekten başka bir hüviyet bulamadım. Artık Şark edebiyat tarihini yazanlarımızın katiyen ihmal edemeyecekleri bu yüksek adam için bizden daha iyi bir hüviyet tesbit edeceklerini kuvvetle ümit ederi. Şimdiye kadar meçhul kalan üstadı 100 sayıfalık (Ayaşlı Şakir) monografisile edebiyat alemine göstermekle bahtiyarız ki edebiyat müverrihlerimiz onu daha iyi tahlil ederek yüksek kıymetini vereceklerdir.

MAHALLÎ İNCELEMELER, FOLKLOR:

ANADOLU AŞİRETLERİNİN HAYAT, ÂDET ve ANANELERİ

KONYA VİLÂYETİNDE TÜRKMENLER

Memduh Yavuz Süslü

— I —

Vazife hasabıyla içlerinde ve yakınlarında uzun müddet kaldığım ve bu esnada hayat, âdet ve an'aneleri hakkında yakından tetkikatta bulunduğum (Orta Anadolu) Türkmenleri için yazdığım etüdümün bir kısmını Yeni fikir (1) de çıkarmıştım. Şimdi bazı mütemmim malûmatla geniş leterek (KONYA) mecmuamızda neşrediyorum.

Türkmenlerin mevkileri. — Anadolu haritasına tek bir bakışla dikkati çeken şey bu Yarım adanın, tam ortasını kaplıyan geniş boşluktur. Buraya muhtelif coğrafya ve haritalarda başka başka adlar verildiği görülür :

(Tuzlu çöl, Tuz çölü, Konya ovası...) ilah gibi. İsmi ne olursa olsun burası (Orta Asya) steplerindenn gelen ve ana yurtlarının anılarını unutmamak için ona en çok benzeyen bir yerde yerleşmek istiyen (Türkmen) ler ve (Yörük) ler tarafından iskân edilmiştir. Emirdağın, Paşa dağına ve Koca dağa, Akşehir ve Çavuşçu göllerinden (Tuz gölü) ne kadar uzayan bu geniş sahranın bazı noktalarında (Kürt) ler ve (Yörük) ler yerleşmiş bulunduğu gibi bir çok yerlerinde de (Türkmen) ler yurt tutmuşlar, köyler meydana getirmişlerdir.

(1) Şimdi üniversite kütüphanesi memurlarından aziz ve öz kardaşı sayın üstat Bay Naci Fikret Baştağ'ın tükenmek bilmiyen devamlı kudret ve himmetleri sayesinde çıkan çok kıymetli bir mecmua idi. (YENİ FİKİR) kolleksiyonu ve bilhassa arkadaşım Büyük Feylesof Naci Fikret Baştağ'ın baha biçilmez makaleleri her zaman için erbabı yanında değerlerini muhafaza edecek olan birer ilim hazinesidir.

Bazıları kasabaya yaklaşacak kadar genişlemiş olan bu köylerden bir çoğu Konya — Haydar paşa demir yoluna paralel olarak, ve ona dört, beş saatlik bir mesafe içinde sıralanırlar: (Atlandı), (Kolukısa) (Gözlü), (Zengen) bu kabildendir.

Bu köylerden bir çoğu (Bizanslılar) devrinde mamur bir şehir iken sonraları ıssız ve ören yeri durumuna düştükleri için insan şenliğinden mahrum kalmıştır. Bu ören yerlerinde el'an işlentili taşlara ve kitabelere tesadüf olunmaktadır. Bir hüyükü ve bir çok sitilleri ve Rumca yazıları, mezartaşlarını havi (ZEBİR (2)) adındaki Yörük köyü ile aynı surette pek çok eski eser ve yığıntıları muhafaza etmekte olan (Gözlü), (Zengen) Türkmen köyleri de bu meyandadır. Hatta Türkmenler seyyar hayattan vazgeçerek ilk defa yerleşmeğe karar verdikleri bu mevkiilerin eski adlarını değiştirmeye lüzum görmeksizin aynen muhafaza etmişlerdir. İşte (Zebir) ve (Zengen) böyle eski isimlerdir. Türkmenler, yalnız Konya vilâyeti ve nahiyesine sıkışmış değildir. (Emir dağı) etrafında ve hassaten (Aziziye) kasabası civarında (Kömü, tabaklar, Sıracık, Suvermez) ilah gibi pek çok Türkmen köyleri vardır. Bunların tetkikini sonraya bırakarak şimdilik yalnız Konya vilâyetinin şimalinde ve büyük bir sahada intişar etmiş olan Konya Türmenlerinden bahsedeceğiz.

Türkmenlerin menşeleri. — Kadınhanı kazasına bağlı olup yukarda zikri geçen (Atlandı, Kolukısa, Gözlü, Zeugen) köylerinde oturan Türkmenlerden menşeleri sorulunca kendilerinin «Haremeyn» Türkmenlerinden olduklarını söylerler.

Gene bu havalide (Cihanbeyli) kazasına bağlı (Karabağ) köyünde oturan Türkmenlerinde «Gence Karabağından» gelmiş oldukları öğrenilir. (Atlandı) civarındaki (Haremeyn) Türkmenleri ise kendilerinin (Horasandan) geldiklerini an'ane şeklinde muhafaza eylemişlerdir.

Türkmenlerin aksanı. — Konya vilâyeti şimal havalisindeki bütün Türkmen kömelerini şu üç zümreye yerleştirebiliriz: Haremeyn, Karabağ ve Tahtasız Türkmenleri.

Tetkikatımıza eskidenberi Çovuşçu gölünün doğu havalisine yerleşerek (Atlandı) köyünü bir nevi merkez addetmiş olan (Haremeyn) Türkmenlerinden başlayacağız.

Meşhur türkmen beyleri. — Türkmenlerin hafızalarında bazı isimler, silinmez izler bırakmışlardır; Bunlar bir takım Türkmen bey-

(2) Zebir köyündeki yörükleri, Konya'nın meşhur adamlarından (Süslü Hasan ağa) diye anılan alaylı bir binbaşı bu köye iskâne delâlet etmiştir.

Hasan ağa gayet güzel giyinir, iyi at besler, koyun sürülerine sahip, halk arasında yiğitlik ve ağalıkla iyi nam bırakmış bir adamdır. Kırk beş yıl orduda hizmet eylemişti; muhtelif savaflara girmiş aldığı yaralarla gazilik nişanları kazanmıştır. Yaptığı yiğitliklerle neferlikten binbaşılığa kadar yükselmiştir. En son Balkan harbine ve daha sonra Cihan savaşına iştirak etmiş (1915) te Konyada vefat etmiştir. Ağabegin Saif Süslüye at zevkini ilk veren zat ailemiz arasından merhum Binbaşı Süslü Hasan ağa olmuştur. Süslü Hasan ağa Konya'da ilk açılan inas Rüşdiyesi Baş muallimi merhum Bayan Fatma Zaferin kocasıdır. Bayan Fatma Zafer (40) yıl bu okulda Konya kadınlığının irfanına hizmet eylemekle bu günkü hak ederek kazandığı iyi hatıraya layık olmuştur.

leridir. Bunlardan bazıları tagallüp ve tahakküm suretiyle, bir çoğuda yüksek bir dereceye varan (Hanedanlığıyla — Konuk severliğiyle) yok-sullara yardım etmesiyle, hayırlı ve güzel eserlerin sahibi olmalarıyla kendilerini tanıtmışlar ve iyi nam bırakmışlardır.

İşte II nci Mahmut zamanında yaşayıp (Ada dağı) civarında çadır kuran ve (Atlandı) havalisindeki Türkmenlerin ulusu addedilen (Boz bey) bu kabil Türkmen beylerinden olup bu zümre arasında şimdiye kadar namını ve kahramanlıklarını anane halinde yaşatabilmiştir. Medenî ve şehri hayata temamiyle karışmayan bu zümreler arasında tarihi, siyasi ve ictimai her hangi bir vaka kolay kolay unutulmaz. ve uzun müddet atadan, oğula ve torunlara intikal etmek suretiyle devam eder gider. İşte (1255) tarihinde yani Abdümecidin cülûsü senesinde feci bir surette idam edilen Boz beğin katil olayı böyle mühim bir vaka addedilerek hakkında türküler yakılmış ve bu türküler o havali türkmenleri arasında Boz beğin hayat tarzına, istihkarı mevt hususunda gösterdiği lâkaydiye ve soğuk kanlılığa dair bir çok hikâyeler, menkibeler dolaşır. Bu cümleden olmak üzere o tarihlerde Kadınhanı Türkmen beglerinden bir arkadaşı birgün Boz beğ: «Boz yiğit, deve arayıcısı var, kendini gözet!» dediğinde (3) oda: «takdirde olan başa gelir!» diye cevap vermiş ve bu suretle kaçıp saklanmağa lüzum görmeksizin ölümü hiçe saymış ve yüksek metanetini göstermiştir.

Bozbeğin katil olayı nasıl olmuştur. — Bir takım aşiret beylerinin sorgusuzca öldürölüp, sürölüğü bir sırada Boz beğde idama mahkûm edilmiştir. Boz beği elde etmek için o zamanki Konya, paşası hayli tedbirlere, dalaveralara baş vurdu. Bir türlü baba yiğit Bozbeği ele geçiremedi. Bozbeğ bigünah ve devletçe zararsız bir adamdı. Lâkin onun şöhretli bir yiğit olmasını çekemiyen kimseler ölümünde maddî faydalar elde edeceklerdi.

En sonunda Konya paşası Boz beğin akrabalarından birine mansıp vadetti. O adamda bu tehlikeli ve kallesçe olan işi kabullendi. Boz beyi düğününe bir okuntu (4) ile çağırdı. Birinci tertip suikastin plânı şöyle idi: Düğün sofrasından dua edilip kalkılırken Boz beğin üzerine çullanıp kısıvrak bağlamaktı. Fakat bu hücum Boz beğin eline geçirdiği helva lengerisiyle kendisini iyi müdafaa etmesi neticesiyle boşa çıktı.

(3) «Deve arayıcısı var!», Sazüyle «Beğ olduğun için hakkında takibat yapılıyor, yakalanıp idam olunacaksın», demek istemiştir.

(4) Okuntu = davet edilecek kimseleri çağırmak. Kâğıt üzerine yazıldığı gibi bir adamla da davetliler çağırılır. Kozan oğlu türküsünden bir örnek:

«Karakavak yıkıntısı

Yaprağının döküntüsü

Kozan oğlu düğün tutmuş

Haniya bunun okuntusu.»

İkinci düzende Boz beğin atının üzengilerini kesmek ve bindiği zamanda iki tarafta posu kuran adamlarla yakalamaktı.

Boz bey birinci savaştan yakasını kurtarınca yıldırım hızıyla atına doğru yaklaştı. Üzerine çelik yay gibi sıçradı - dizginledi - lâkin birdenbire yere kapandı. Posudaki adamlar tarafından yakalanıp kısıboğaz edildi. Hasmı olan Konya paşasına teslim edilmek üzere yola çıkarıldı. Boz beyin atı gayet cins bir hayvan olduğu için doğruca (Atland) yolunu tuttu. Atın şu garip halini gören Türkmenler Boz beğin büyük bir felâkete maruz kaldığını anladılar. İmdadına yetişmek üzere yola düştüler. Ve en nihayet idam edilmiş olduğunu görünce gözleri yaşlı olarak aydet ettiler,

Şimdi şu aşağıya yazdığım türkû bu acı hatıranın yaşlı nağmelerini; ta çiğlerden ve yürekten almıştır. Bu türküyü o mintaka Türkmenlerinden almağa vesile olan zat arkadaşım Gözlülü Hacı Halil ağa zade merhum Osmandır.

Türkû Şudur :

BOZ BEĞ'İN TÜRKÜSÜ

Boz beğe ferman geldi
Dost ağladı düşman güldü
Ak odası melûl kaldı
Boz beyi istetmiş vezir

★

Altımızda yarım hasır
İçimizde vardır kusur
Yedi kardaş birden esir
Boz beyi istetmiş vezir

★

Altımızda yarım halı
Üstümüzde hurma dalı
Ulaş şimdi Hızır Ali
Boz beği istetmiş vezir

★

Atımın kuyruğu düğüm
Sineme vurdular bugün
Çelik beyden (5) derdim yigin
Boz beyi istetmiş vezir

(5) Konya, valisi bir Çelik Mehmet Ps. var.

★

Ellerim arkamdan bağlı
Unnaş (6) şimdi koç Köroğlu
Bozbeyi istetmiş vezir
Bozbeyi istetmiş vezir

★

Atımın kolları dağlı
Ellerim arkamdan bağlı
Unnaş (6) şimdi koç Köroğlu
Boz beyi istetmiş vezir

(Türküyü olduğu gibi yazdım, düzeltme yapmak Folkloru bir tecavüzdür. O zaman nasıl söylenmiş ise aynen nakledilmiştir.)

Bozbeyin bu suretle vefatından sonra (Atçeken) beyleri bir müddet Konya havalisindeki Türkmenleri idareleri altına almışlardır.

(6) Unnaş - Şimşek süratiyle yetişmek. İmdada koşmak

TANRI DAĞI [*]

Tanrı dağında gezilmaz ne kanat, ne de kayakla;
Tanrı dağında yolculuk, açık baş, yalın ayakla!
Çalı batar; kar üşütür; yol uğrağı yalçın kaya;
Fakat kararımız karar : bu yol geçilecek yaya!
Kolkola ilerliyoruz, çıplak ayaklarımız karda;
Şimdi bu dağ yolundayız, alın açık, baş yukarda!
Kutlu güne ereceğiz bu çetin yolun ucunda;
Birer güneş parlıyacak başımızın sorgucunda!
Bu dağ başında Tanrımız uyanık bizi bekliyor!
Bin yılların umutları bu yollarda emekliyor!
Sisler, bulutlar dağılın; yolumuzu bağlamayın!
Coşkun şular, sesimizden başka sesi çağlamayın!
Ordumuzun ok yerine güneş dolu sadağında!
Geceyi yenişimizin bayramı Tanrı dağında!
İyi, güzel, doğru önde; kötü, pis, eğri geride!
Kışa basıp geçeceğiz; baharımız ileride!
Tanrı dağı bir ülkedir yaltağı yok; yalanı yok!
Herkes herkesle barışık; hırsızı yok; talanı yok!
Herkes orada erdemli; her su orda arı, duru!
Herkes eşit birbirine; ne sen, ne ben; ne yaş, kuru!
Tanrı dağı öz Türklüğün aranan, özlenen yurdu!
Bizi biz yapan atalar otağını orda kurdu!
El sundular Tanrıların el sunduğu sücülere;
Ne mutlu Tanrı dağında yol alan ülkücülere!

Konya: 29/XI/1941

Ali Rıza Özkut

Sadak : Ok torbası
Yaltak : Riya
Talan : Yağma
Eşit : Mûsavi
Sücü : Şarap

[*] Üstad Doktor Rıza Nur'un çıkaracağı (Tanrı Dağı) mecmuası için yazılmıştı. (Mecmua)

AKDENİZ

Asırlık destanları yâdeyliyen Akdeniz,
Şehitlerin ruhunu şâdeyliyen Akdeniz.
Gezmesin kucagında bizim dünkü seyisler,
Sana ancak hükmeder: TURGUT, BURAK Reisler...
Dalkılıç Leventleri selâmlasın milyonlar,
Yine sonsuz engine yelken açsın Kalyonlar...
Tarin ayak uydursun bu haşmetli akına,
Kılıçlar isyan etsin: «Girmeyiz» diye kına...
Gün'ün kızıl okları saplanırken deryaya,
Derya şâhı BARBAROS nâra atsın «DORYA» ya:
«Bire kâfir, nereye yelkeni edip forâ?
Asıl şimdi kopacak aramızda bir bora.?
Nolur gökleri sarsan bu sesi bir duyayım,
Ondan sonra ecelin buyruğuna uyayım...
Faryadımı «HIZIR» a ulaştır ey Akdeniz,
Beni de kollarında dotaştır ey Akdeniz...
Coşkun mavi suların yıkadıkça ruhumu,
Korsanların izini gözlüyorum Akdeniz...
Yeni bir TÜRK Tûfânı yaratacak «NUH» umu,
Tanrı'yı özler gibi özlüyorum Akdeniz...

Cemal Oğuz Öcal

Aşıklardan :

A ş ı k D e r v i ş î

İbrahim Aczi Kendi

Türk şiir ve şairlik devresini üçe ayırdığımızın sebebi orta Anadoluda cevlan eden aşık veya şairlerin dil, üslup, ahenk, gösterişleri yönündendir. Çünkü : aşağıda gelecek Türk şair ve şiirleri sırası ile ön çağda Türk ulusunun fikir, ağız, söz, saz, ahenk birliğini arı duru gösteriyor.

Her hangi bir millette milli birlik, fikir ve duygu birliği, yaşama, ahenk tarzı böyle sarsılmaz bütünlüğünü muhafaza ederse o millet çelikleri kırar dalgaları yarar, atacağı adımların hepsinde dim dik durur ki etrafa dehşet ve heybetten başka hiç bir şey sızdırmazlar.

İşte en büyük ulusal gurur bu tek bir noktada toplanmıştır. Bu gurur ne kadar artsa ne kadar yükselse yeri vardır. Çünkü ağız ve fikir birliğinden çıkan bu gurur muhitini ezici değil, düzücü bir kaidenin üstünde her an temiz ve sade ve bir çeşit parladığı için muhit de camiasını aynı durumda iftihara lâyık tutar.

Buda o camianın amirleri, memurları, sanatkârları edipleri şairleri hocalarının tek bir kafa bir ağızla yürümelerindedir.

Bunun tersi, ferdi ve ihtirasi gururdur. Bu biçim gurur her hangi bir millette baş gösterirse o millet o camia sefalet, sefalet alanında ne yaptıklarını bilmiyerek varlıklarını kaybederler. İşte milletçilik aleminde bu gidiş en büyük bir şaşkınlıktır. Öyle ise her hangi bir millette olursa olsun refah ve ebedî yaşama yolu o milletin alimleri, edipleri, şairlerinin bir seviye ve bir ahenkde bu yolun arı duru ışığı olmalıdırlar. Bunun için şairler edipler gerek nesir gerek nazımlarında millî birliğin zevkini millî kah-

ramanlığın meziyetlerini fikir ve kalemleriyle camiasının efkârına vermeli. ? Eserlerini, şiirlerini ahlaksız, çirkin ve seviyesiz konulardan çekerek nezahete bırakmalıdırlar ki fikir ve ağız birliği işte budur.

Bu hususta aşık mâşuk meselesine gelince, eskilerde olduğu gibi bununda bir nezaheti vardır. Hakikî aşk bir iffet bir dürüstlük tipi olup bir canavarlık bir cinayet tipi değildir.

Öyle ki bu biçim aşk bir aşk değil... Para ve satış hırsıyla rezilce yazılmış yazıların nesle soktuğu çirkin ve bulaşık ahlaksızlıktan başka bir şey değildir. Eski Türklük aleminde gözüken aşk ve sevgiler hep bir iffet bir nezahet çerçevesi içinde gelmiş geçmiş... Ve bu yönde Kerem, aşık Garip Leylâ Mecnun gibi sade temiz fakat çok canlı eserler yazılmış... Aşkda iffet vefa ve nezahet gereği bibi canlandırılmıştır.

Bu eserler Avrupa milletlerince bile dillerine çevrilerek azaldıkça her yıl basılmakta ve sevgi ile okunmaktadır. Öyle ki şimdi çok gençlerin ahlaksızca yazılmış roman ve piyeslerden taklit ettikleri aşk işte böyle canavarca hayasızca bir aşktır ki hareketleri her saniye pis bir ölüm veya binayetle bitmektedir.

Bu pis ve çok zararlı halin devası, cins ve rızaya namus ve edebe hurmet telkin eden temiz ruhlu eserler piyeslerle, mütalea zevkını, aşk his nezahetini yeni nesle aşlamakta olsa gerektir. Tanrıdan eyilik bilginlerden telkin olsun...

Dervişinin hüviyetini tercümei hal yazanlara terkle yaşadığı devirde dil ve fikir durumunu gösteren (4) (No) lu Cöngün (19) zuncu sahifesinde yazılı destanını aşağıya yazıyoruz.

Görülüyor ki sade bir dil ile camiasına ve bütün insanına çok temiz bir öğüt hediye ediyor. Bu öyle bir hediyedir ki gelecek asırlarda bile herkese şamil, ölmez ve değerli bir öğüddür.

Çirkin ağızla bir kadının göbeğini memelerini veya bir mahbubun uçkur, çakşırından bahseden duygusuz şairlere ne demeli... ? Onlar öyle uransızlardır ki çok temiz bir halının içine sinerek delik deşik eden (Güve) haşeratına benzerler, girdikleri yerin ah-

lâk durumunu kemirirler. Bunlar kim olursa olsun yavaşlıkta (hezel) isimleri geldikçe aşağılarda bunlardan bahisler gelecektir.

Öyle ki eyinin eyiliği, fenanın fenalığı açığa atılmazsa temizlik doğruluk alemi haşerat yuvasına döner ki o alemden hayır beklenmez.

Çünkü: eyilik fenalık her kişinin işinde, gidişinde, sözünde kendini gösterir. Öyle ise işiyle, gidişiyle, sözüyle fenalığı ortaya atanları hoş görmiyerek bu gibileri açığa atmalı hakikatı söylemelidir.?

Yukarıda dedğimiz gibi nezih ağızlardan çıkmış ise şiirlerde, ruhlu nezahet, yüksek ve değerli, nüfuzlar vardır. Öyle şair öyle şiirler varki bir söyleyişte şecaati kükreterek en metin kaleleri yere sermiştir.

Ey okuyucu... Ey... Türk genci...? Irkımızı ve ırkımızın neslini çok sevdiğimiz için şu satırları size bırakıyoruz ki ahlak-sızca yazılmış zehirli, çirkin eser ve şiirleri okumayınız, dimağınızı onların fena kokulu dumanlarıyla kirletmeyiniz.

Sadelik, temizlik, merdanelik aleminden güneş gibi arı duru fikir mahsüllerini yurt ve kahramanlık yazılarını arayınız, seçiniz...? Çünkü izzet saadet kahve hanelerde, barlarda, kumarhanelerde değil kitaphanelerde ilim derneklerinde mutalea salonlarında. Bu böyle değilse.. Kurbağa gibi ayak altında ezilmek işte bu şuursuzluğun ansız felâketlerindendir.

Bakınız Aşık Dervîşî Ne Diyor.

DESTAN

Cihanın nakşına aldanma ey dil

Bu dünyaya gelen ölür demişler

Kâmil sözün dinle olası kâmil

Kâmil sözün kâmil olur demişler

Her bir âdem ile eyleme ülfet

Kâmile kâmilden budur nasihat

Mecliste sâkin ol eyleme suhbet

Çok söyleyen çok yanılr demişler

Dünyada kalmazsın ahir ölürsün

Şüphesiz divanı Hakka varırsın

Bunda aldın ise anda vırırsın

Alan virir viren alır demişler

Asla ki halim ol eyleme sertlik

Anda akça etmez paşalık beylik

Her kese eylik it bulasın iylik

Her kes ettiğini bulur demişler

Doğruca git sapma saga sola

Kul elinden bir zarar gelmez kula

Canü serden geçüp gel gir sen yola

Hayır ve şer Haktan gelir demişler

Bu sözdür söylene alemde ekser

Olmuştur herkesin dilinde ezber

Bir den işidilmez bir hayır haber

Kara haber tez duyulur demişler

Terki diyar olmak özke alemdir

Elden gelmez bu bir köhne temeldir

Eyiler dağ aşar zarbı meseldir

Huysuzlar yolda kalır demişler

Alemde herkesin kadri bilinmez

Akşam olmayınca güneş dolunmaz

Meseldir evmekle menzil alınmaz

Yap yap giden menzil alır demişler

Nedir bu alemde senin tuttuğun

Haram halâl birbirine kattığın

Mal deyüb muhabbetler etigin

Yarın andan hep sorulur demişler

Âkıl isen uyma nefsine sap
İyice kulak tut dinle cevap
Meseldir borçla içme şarap
İki kerre serhoş olur dimişler
Vezinden haberdar olsa bir âdem
Bu kıssadan hissa bulsa bir âdem
Hayır şer her neye gülse bir âdem
Güldüğü başına gelir dimişler
Dervişî andına durmak gerek
Sırrı hakıkata ermek gerek
Canan için can vermek gerek
Can viren cananı bulur dimişler

İşte bu öyle bir destandır ki her fıkrası bir dersdir. Sâdeliği ile beraber içtimâî iktisadî hallerde işaret ettiği telkin ne kadar canlı ne kadar özlü değildir.?

FOLKLOR :

DEVE OYUNU

M. Mes'ud Koman

Anadolunun muhtelif yerlerinde eski devirlerden kalma âdetler arasında gördüğümüz oyunlardan biri de Deve oyunudur. Bu pek enteresan oyuna ait bir fotoğrafı bize vermek lûtfunda bulunan eski P. T. L. Başmüdürlerinden, Evimizin Müze ve Tarih komitesi azasından S. Eşref Balum, Erzurumda bir Kurban bayramında görmüş olduğu bu oyunu şöyle nakletti:

«Biri ön, diğeri ard ayakları teşkil etmek üzere iki kişi yere kadar eğilip kendilerini saklayan büyük bir örtünün içinde ayakta dururlar.

Omuzlarına, değneklerden yapılmış bir «beşik örtüsü» iskeleti oturturlar. Bu iskeletin üzerine de tekrar bir örtü örtüldüğünden içerdekiler tamamiye görünmez olurlar.

Devenin horgücü bu beşik örtüsünün üstünde ve tam iki adamın ortasındadır.

Baş tarafına; boncuklar, püsküller ve tongraklarla süslenmiş; devenin boynu ile başını ilâve ediyor, arkada kuyruğunu da unutmayorlar.

Bunların hepsi o kadar ustalıkla birbirine bağlanmıştır ki bilmeyenler örtü altında hakikaten Deve var!... zannederler.

Deve oynar, zıplar, başını sallar, hattâ küserse adamları kovalar...

Bazan da neden müteessir oluyorsa yahut ne demek istiyorsa yere yatıverir!. Bu kadar zıplamalara, yatıp kalkmalara rağmen hiç bir tarafından bir parçası ayrılmaz, yerli yerinde kalır.

Devenin arkadaşları;

Biri gayet vakur koca bir aslan!.. diğeri de çok korkunç ve gayet çevik âdetâ bir sırtlan. Bunlar da; tüyleri dışarıya gelmek şartıyla postlardan elbiseler geyinmişler, yüzlerini, başlarını şekline girdikleri hayvana benzetmeye çalışmış, ellerindeki uzun sopaların nclarına meş'aleyi temsilen birer yele kuyruk bağlamış iki kişidir.

Musikîyleri;

Bir zurna ile bir davul. Davulla zurna çalar, otekiler de tempo tutarak hayvanlar hesabına söylenen çoğunu anlayamadığım bir çok tekerlemelerle kâh tazallüm, kâh tavahhuş ve kâh hiddet ve şiddet vaziyetleri göstererek oynar, zıplar, bağırır, böğürürler; meş'aleleriyle etrafı tehdid ederler!.. Fakat, aynı zamanda da parsa toplamayı unutmazlardı.

*
* *

Bu oyunun Konya ve havâlisinde düğünlerde de yapıldığını gördük:

Oyuncular sırtlarına koyuncu kürkünün devre tarafını örterler ve ellerile tutmak şartıyla başlarına bir orak alırlar. Oranın muka'ar taaafı dışarıya ve muhaddeb tarafı yere doğru tutulur, üstüne de bir koyun postu atılır, posta deve boynu gibi bir şekil verilir, göz ve ağız düzülür velhasıl deveye benzetilir ve deve gibi bel eğilerek yürünür.

Kırşehirinde de bu oyunu yaptıklarını Kırşehirli bir kadından işittik.

Şu halde Anadolunun hemen her tarafında az çok izleri kalmış bir «Aşiret oyunu» dur. Oynanırken bazı gençlerin acâib kıyafetlere girmelerine, def ve kaval gibi şeylerin çalınmasına bakılırsa bunların «Şaman» lıkla da az çok alâkası vardır diyebiliriz.

Halkevlerinin yıldönümü dolayısıyla Aukaraya çağrılan halk san'at adamlarından Çorum ve Kastamonu davulcularının oyunları münasebetiyle Ulus'un 31-3-942 tarihli nushasında Halil Bedi Yonetgenin müşâbeheti dolayısıyla «Şaman davulu» yazısı da bu bakımdan şayanı dikkattir.

*
* *

Bu satırları yazarken, Balıkesir'de buna benzeyen bir âdeti de arkadaşımız Dr. Davud Bahar bize şöyle anlattı,

Balıkesirde bu oyunu oynayanlara umumiyetle «Tülü Kabak» derler. Millî bayramlarda geçid resmine iştirâk eden diğersnaf teşekkülleri arasında bu oyunu oynayanlarda geçer. Yalnız daha evvel tamamen soyunurlar ve sırtlarına yeni yüzülmüş koyun postlarını, tüyleri dışarıda olmak üzere giyerler. Hepsi atlara biner, birisi baş olur ve öne geçer. Ekseriya en öndekinin elinde uzun saplı bir çalı süpürgesi bulunur. Yüzlerinde tüylü maskeler vardır. Şarkılar söyleyerek atlarını oynatarak resmi geçidi bitirdikten sonra dağılmazlar ve asıl oyunda bundan sonra başlar.

Aralarından bir ebe seçerler ve ellerindeki uzun sopalarla onu dürtmege kovalamaga çalışırlar. Ebe, bunlardan birini tâkip edinceye kadar oyun devam eder, kimin atı ebenin elindeki sopadan korkar ve kaçarsa o ebe olur.

Oyun aralarında, ara sıra halkla da şakalaşılır, etrafta toplanan coluk çocuk üzerine at sürülür.

Oyun bu minval üzere akşama kadar devam eder.